

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет географії, туризму та історії
Кафедра туризму та економіки

«Допущено до захисту»
В.о. завідувача кафедри
_____ Остапчук І. О.
« ____ » _____ 2023 р.

Реєстраційний № _____
« ____ » _____ 2023 р.

ВОЄННИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Кваліфікаційна робота студента групи
ТУР-19

(шифр групи)

ступінь вищої освіти бакалавр
спеціальності 242 Туризм

Афанасової Олександр
Олександрівни

Керівник к.г.н., доцент,
Пацюк В.С.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів ____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Афанасова Олександра Олександрівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав і не одержував недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ.....	8
1.1. Поняття та різновиди воєнного туризму.....	8
1.2. Принципи організації воєнного туризму.....	12
1.3. Географія воєнного туризму в Україні та світі.....	17
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	25
2.1. Особливості розвитку воєнного туризму на території України.....	25
2.2. Перспективні напрямки і шляхи удосконалення воєнного туризму в регіонах України.....	30
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ТУРУ ВОЄННОЇ ТЕМАТИКИ.....	36
3.1. Розробка та економічна ефективність туру «Україна: боротьба за незалежність».....	36
3.2 Розробка та економічна ефективність туру «Україна: боротьба за незалежність» для студентів та школярів.....	46
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
ДОДАТКИ.....	61
Додаток А.....	61
Додаток Б.....	62
Додаток В.....	63
Додаток Г.....	64
Додаток Д.....	66
Додаток Е.....	68

Додаток Ж.....	70
Додаток З.....	71
Додаток К.....	74

ВСТУП

Впродовж всього періоду існування людини на планеті Земля її супроводжувала постійна боротьба за кращі умови життя та власні інтереси. Найжахливіші сторінки світової історії присвячені війнам. Війни вже стали невід'ємною частиною нашої історії, змінили її хід, а також назавжди закарбувалися в людській пам'яті.

Кожен свідомий громадянин завжди звертається і буде звертатися до власного минулого. Адже історія має одну важливу характерну особливість – циклічність. Більшість історичних подій повторюються, і той, хто знається на минулому – буде розуміти майбутнє.

Саме тому військовий туризм вже набув широкого розповсюдження та великої популярності за кордоном, а також встиг перерости в прибуткову сферу пізнавального туризму, на ряду з рекреаційним, спортивним, лижним та іншими видами. Зокрема, в Європі ще донедавна діяло 14 асоціацій військового туризму і на 2022 рік зафіксовано їх стрімке збільшення. Те ж саме можна сказати і про США та Китай, де військовий туризм вносить вагомий вклад в економічний розвиток галузі культурного туризму, а також має окреме державне фінансування та злагоджене координування. Діяльністю індустрії військового туризму опікується Всесвітня асоціація військового туризму зі штаб-квартирою в Парижі [36; с.76].

Зараз Україна нарощує свій потенціал у військовому туризмі, котрий є цікавим не лише для внутрішнього, а й для зовнішнього споживача. Звільнені території, нові арт майданчики та виставки, пов'язані з війною, створюють найсприятливіші умови для розвитку цього напрямку. Нажаль, через майже повну відсутність туристичних потоків та втрату туристично-рекреаційного потенціалу на окупованих та постраждалих від бойових дій територіях, туризм в Україні зазнає значних втрат. Туристичні потоки майже відсутні. Відродження

туристичної галузі після війни потребуватиме величезних інвестицій. Але після настання довгоочікуваної перемоги та закінчення війни з Росією, грамотна післявоєнна політика органів державної влади відкриє великі можливості для розвитку воєнного туризму.

Досвід України, яка пережила війну у ХХ-му, а також ХХІ-му століттях, в черговий раз показує всьому демократичному світу незламність та вольовий характер нашої нації. Актуальними будуть маршрути, пов'язані з війною, та важливі повоєнні об'єкти, адже найбільший інтерес викликає те, що можна побачити на власні очі. На сьогоднішній день цікавість вже викликають ресурси, які віртуально перенесуть людину на місце зруйнованої війною знайому вулицю, серед яких, наприклад, загально-доступний сайт «The UndeniableStreetView» [8]. Саме тому обрана нами тема викликає неабиякий інтерес і визначає актуальність нашого дослідження.

Теоретичні засади дослідження. Незважаючи на вузьку наукову базу дослідження, подальше вивчення наявного стану та перспектив воєнного туризму в Україні вважаємо вкрай важливим та необхідним. В роботі використовувався досвід як вітчизняних так і зарубіжних дослідників. Для детального та широкого розкриття поняття «воєнний туризм» цінним є зарубіжний досвід Д. Вентера, М. Грисовської та К. Ноереса та ін. Точніше зрозуміти та виокремити закономірності, особливості та принципи проблематики допоможуть праці Д. Каднічанського, Н. Каднічанської, В. Кушнарьова, О. Поліщука, М. Кляпа, Ф. Шандора та ін. При дослідженні конкретних об'єктів мілітарі туризму будемо звертатися до відкритих іноземних ресурсів, таких як сайти The National WWI Museum and Memorial, National Park Service, The National WWII Museum.

Метою нашої роботи є дослідження наявного стану та перспектив воєнного туризму в Україні.

Мета визначає наступні завдання роботи:

- розглянути поняття воєнного туризму, його різновиди та принципи організації;
- визначити географію воєнного туризму в Україні а також у світі;
- дослідити особливості розвитку воєнного туризму на території України;
- розкрити перспективні напрямки і шляхи удосконалення воєнного туризму в різних регіонах України;
- прорахувати та виявити доцільність проведення воєнних турів Україною.

Об'єктом дослідження є воєнний туризм.

Предметом дослідження є особливості розвитку, проблеми та перспективи воєнного туризму в Україні.

В нашому дослідженні використані наступні *методи дослідження*: теоретичний аналіз наукових літературних джерел, синтез, узагальнення, порівняння, абстрагування, конкретизація, спостереження, SWOT-аналіз.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування досвіду для післявоєнного розвитку воєнного туризму в країні.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження на тему «Ретроспективний аналіз військового туризму в Україні» опубліковано в матеріалах Міжнародного туристичного форуму «Туризм в Україні: виклики та відновлення» (Київ, 22-23 березня 2023 року) (дод. А).

Структура дослідження. Обсяг кваліфікаційної роботи складає 76 сторінок. Робота складається зі вступу та трьох розділів. Основна частина в повній мірі розкриває мету роботи. Вкінці роботи зроблено висновки та зазначено перелік використаних джерел. Ілюстративний матеріал подано в додатках.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ

1.1. Поняття та різновиди воєнного туризму

Розглядаючи поняття «військовий» або «воєнний» туризм, дослідницькі суперечки не припиняються до сьогоднішнього часу. Це пов'язано з тим, що у XXI століття у туризмознавстві не виокремлено єдиного підходу щодо визначення воєнного туризму, класифікації його різновидів та визначення ресурсного забезпечення. Пропонуємо розглянути найбільш цінні точки зору та на основі аналізу, в підсумках до підрозділу, дати найбільш точне та повне визначення даного поняття.

Цікаву думку висловлює доктор філософії Технологічного університету Ваали – Девальд Вентер, що визначає військовий туризм як «туризм військової спадщини». Туризмом військової спадщини філософ описує всі подорожі, дослідження та участь особистості у відвідуванні об'єктів військової спадщини та військових подій, які несуть особисте історичне значення, резонанс та інтерес. Це подорожі, дослідження та участь у відвідинах які не передбачають певної грошової винагороди, тобто те, що відбувається з доброї волі [9].

М. Хрисовські та К. Ноерес у своєму дослідженні військового туризму зазначають, що це відпочинок зі своєрідним військовим контекстом. Автори виділяють два елементи цього виду туризму: один пов'язаний з військовою технікою і вважається відгалуженням пригодницького туризму; інший фокусується на історичних подіях і носить в собі освітній компонент, адже дає певні історичні відомості чи знання [4].

Схожість думок простежується у А. Мельника, М. Кляпа та Ф. Шандора, які визначають військовий туризм як вид туризму, що має за ціль відвідування місць, пов'язаних зі збройними силами, їх діяльністю та військовими

операціями (табл. 1.1.1.) [26]. Вони також подають наступну класифікацію військового туризму.

Таблиця 1.1.1

Класифікація військового туризму

(за М. Кляп та Ф. Шандор [26])

Військовий туризм	<i>Військово-історичний туризм</i>	Відвідування історичних місць та музеїв;
	<i>Зброярський туризм</i>	Стрільба з різних видів зброї – стрітбол чи пейнтбол, відвідання магазинів зброї та ножів;
	<i>Мілітарі туризм</i>	життя в армійських умовах: участь у програмах військової підготовки, скаутинг, відвідання різних об'єктів і полігонів, катання на військовій техніці, польоти на військових літаках і вертольотах, винищувачах;
	<i>Воєнний туризм</i>	Відвідування «гарячих» точок планети та місць бойових дій;

В. Кушнар'єв та О. Поліщук визначають військовий туризм як тотожний з мілітарі-туризмом і стверджують, що військовий туризм є частиною спеціального туризму, який в свою чергу включає елементи розважального, пригодницького, екстремального та історико-пізнавального туризму, а також продукти, пов'язані з військовим туризмом (табл. 1.1.2.)

Таблиця 1.1.2

Класифікація мілітарі-туризму

(за В. Кушнар'єв та О. Поліщук [22])

	<i>Військово-пізнавальний туризм</i>	це відвідування музеїв та виставок на військову тематику, оборонних споруд та пам'ятників, військових меморіалів і поховань, переобладнання військових об'єктів у музеї
--	--------------------------------------	---

Мілітарі-туризм	<i>Військово-пригодницький туризм</i>	це купівля путівки або туру, що має у комплексі всі послуги щодо забезпечення активного відпочинку з використанням військової техніки та спорядження; відвідування територій та споруд історичних бойових дій, морських бойових кораблів, підводних човнів, участь у військових навчаннях та маневрах. Тури з визначеним терміном проживання в армії.
	<i>Військово-подієвий туризм (військово-історичні реконструкції бойових дій)</i>	відвідування масштабних реконструкцій історичних битв. Сучасна військова реконструкція поєднує історію, тактику бою, різноманітні мілітарні науки, скульптуру, кравецьке ремесло та багато чого іншого, наприклад, чимало ентузіастів виготовляють фігурки чи відтворюють реальні події.

Цікаві судження бачимо від Д. Каднічанського та М. Каднічанської, які розрізняють поняття «військовий» та «воєнний». Зокрема, дослідники вказують, що поняття «воєнний» є широким трактуванням і стосується безпосередньо війни, а поняття «військовий» – пов'язане саме з військом, військовослужбовцями та є вузьким. В залежності від цього розрізняють і відмінну класифікацію туризму (табл.1.1.3) [17; с. 135].

Таблиця 1.1.3.

Класифікація воєнного туризму
(за Д. Каднічанським та М. Каднічанською [17])

Мілітарний (воєнний) туризм	Воєнно-історичний туризм	Оборонні споруди
		Місця битв
		Музеї, меморіальні комплекси
		Пам'ятники, військові поховання
	Військовий туризм (військово-туризм)	Зброярський туризм
		Проживання у війську
Страйкбол, пентбол		

	пригодницький туризм)	Мисливський туризм
		Таборування (скаутинг)
	Військово-подієвий туризм	Військово-історична реконструкція
		Військово-історичні фестивалі

Мілітарі-туризм також іноді розглядається в контексті спеціального туризму, як його складовий компонент. Наприклад, В. Кіптенко зазначає: спеціалізований туризм – це вивчення особливостей певної місцевості, отримання особистого досвіду, виконання спортивних нормативів з метою навчання, набуття особистого досвіду, виконання спортивних нормативів, активного відпочинку тощо. Автор стверджує, що це одні з найважливіших аспектів спеціалізованого туризму, а мілітаризований туризм – це не лише пригоди та екстремальні умови. Мілітарі-туризм складно і не доцільно відносити до спеціалізованого туризму а також до пригодницького туризму та екстремального туризму, тому що він включає в себе більше розважальні та освітні елементи. Тому краще виокремити його як різновид спеціального туризму. Вважаємо досить аргументованим виділяти мілітарі-туризм в контексті спеціального туризму. Повна та ґрунтовна класифікація представлена нами в додатку Б.

Іншим видом військового туризму є вид, що останнім часом набуває неабиякої популярності, і це – нелегальні тури, які прямують безпосередньо до зон військових конфліктів. Такі поїздки характеризуються високою вартістю, оскільки безпеку клієнтів повинна гарантувати відповідальна компанія, через великий рівень небезпеки для мандрівника. Саме це робить їх в певній мірі нелегальними. Як приклад, на початку 1990-х років, під час війни в Югославії можна було потрапити в такі мілітаризовані зони. Любителі гострих відчуттів також залишали чималі суми за те, щоб поїхати в Чечню. Сьогодні в Сполучених Штатах Америки навіть є туристичні агенції, що мають відповідну спеціалізацію,

до них відносяться такі компанії, як Warzone Tours, Untamed Borders та інші. [22] Фірми були помічені в організації турів до Сирії, Афганістану та Лівану. На нашу думку, називати поїздку в зону бойових дій «військовим туризмом» не досить доцільно. Це складно назвати «туризмом» в принципі, через безпосередню загрозу життю та безпеці «туриста». Але для пересічного громадянина такий вид поїздки асоціюється саме з військовим туризмом екстремального підвиду.

Отже, на основі аналізу джерел можемо підсумувати наступне. Як нам вдалося з'ясувати, на сьогоднішній день поняття військового туризму та його місце в системі туризму ще не достатньо досліджено. Це пов'язано з тим, що військовий туризм є відносно новим напрямком туризму і дуже дорогим задоволенням, що робить його недоступним для широкого загалу.

Таким чином з'ясувано, що воєнний – це вид туризму, спрямований на відвідування територій, пов'язаних з військовими або воєнними операціями. Нам вдалося визначити, що військовий туризм вважається складовою спеціалізованого туризму, а саме екстремального, пригодницького та розважального туризму. На основі аналізу джерел, в додатку А. було представлено найбільш повну, на нашу думку, класифікацію військового туризму.

1.2. Принципи організації воєнного туризму

Політика туризму, як воєнного так і загального – це система соціально-економічних, правових, зовнішньополітичних, культурних та інших методів і заходів, що застосовуються парламентом, урядом, державними та приватними організаціями, органами та установами, відповідальними за туристичну діяльність, з метою регулювання та координації туристичної галузі та створення умов для її розвитку. Правові засади діяльності туристичної галузі України визначені Законом України «Про туризм». Закон є основоположним

законодавчим актом, який встановлює загальні правові, організаційні, освітні, соціальні та економічні засади державної політики в галузі туризму, комплексно регулює туристичну діяльність в Україні, створює умови для стимулювання підприємницької діяльності суб'єктів туристичної діяльності та забезпечує оптимальний рівень державного регулювання процесу розвитку туризму в країні. Закон України «Про туризм» №115 створив правове підґрунтя для розробки нормативно-правових та інструктивних документів у всіх сферах, що регулюють окремі аспекти туристичної діяльності. Загалом державну політику в туристичній сфері визначає Верховна Рада України [16].

Ще до початку військового вторгнення Україна проголосила туризм одним із пріоритетних напрямів культурного та економічного розвитку країни, створюючи тим самим сприятливі умови для туристичної діяльності.

Ключовими напрямками та основоположними принципами державної політики в галузі туризму визначено наступні:

- Здійснення змістовного дозвілля громадян країни.
- Ознайомлення з історико-культурною спадщиною та природним середовищем.
- Забезпечення раціонального використання та збереження туристичних ресурсів.
- Розвиток туризму як високорентабельної галузі економіки України.
- Створення ефективної системи туристичної діяльності, що відповідає потребам вітчизняних та іноземних туристів.
- Створення та вдосконалення нормативно-правової бази туристичної галузі відповідно до чинного законодавства України, міжнародних норм і правил.
- Захист прав та інтересів держави у сфері туризму.
- Створення податкового, валютного, митного, прикордонного та інших режимів, сприятливих для розвитку туризму.

- Створення економічних умов, що стимулюють розвиток туризму в Україні.
- Залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у розвиток туристичної галузі.
- Встановлення процедур управління державним майном у сфері туризму.
- Забезпечення безпеки туристів.
- Розвиток співробітництва з іноземними та міжнародними організаціями, участь у міжнародних програмах розвитку туризму та ін.

Принципи – це основні, вихідні положення і правила теорії в будь-якій сфері діяльності [19]. Розкриваючи поняття принципів воєнного туризму вважаємо за доцільне виділити наступні:

1. *Принцип системності* управління охоплює всю систему туризму, враховуючи зовнішні та внутрішні зв'язки, взаємозалежності. Даний принцип також передбачає відкритість. Вся система туристичних одиниць має взаємодіяти як одне єдине ціле. З економічної точки зору цей принцип можна інтерпретувати наступним чином – відобразити національну економіку у вигляді цілісної системи, що складається із взаємозалежних компонентів. Функціонування кожної складової пливає на інші підсистеми та економіку в цілому. Туристична галузь в цілому представлена як комплекс компонентів, пов'язаних між собою певними відносинами [27].

2. *Принцип багатofункціональності*. Принцип розвитку і взаємозв'язку всіх компонентів системи туризму. Єдність цілей означає, що кожен структурний елемент туристичної системи ставить перед собою цілі у своїй діяльності і робить все від нього залежне для їх досягнення.

3. *Принцип планування*. Будь-яка діяльність – туристична, економічна – характеризується свідомим регулюванням на основі доцільності. Принцип доцільності є зародком системної організації праці на туристичних

підприємствах. Суть цього принципу полягає у встановленні основних напрямів і пропорцій розвитку організації в майбутньому. Планування пронизує всі ланки організації.

4. *Принцип поєднання матеріальних і моральних стимулів* означає, що форма і розмір заохочень, які пропонуються працівникам, повинні відповідати кількості та якості виконаної роботи. Крім того, стимули можуть бути матеріальними і нематеріальними, внутрішніми і зовнішніми. Наприклад, зовнішні стимули можуть надаватися через ринкові механізми або державне регулювання. Намагаючись отримати соціально-економічні вигоди від збалансованого розвитку туризму в країні, держава формує правові, регуляторні, інституційні та фіскальні механізми для перетворення туризму на високоприбутковий сектор економіки, що включає інститути, які заохочують створення і просування конкурентоспроможних туристичних продуктів. Також формуються мотиваційні механізми всередині туристичної галузі. Це технічні, фінансові та інформаційні зв'язки між суб'єктами, які визначають взаємозв'язок і взаємозалежність результатів діяльності окремих структурних елементів, а отже, і їх персоналу, та сприяють формуванню конкретних форм стимулювання на галузевому або регіональному рівні [18].

5. *Принцип поєднання прав, обов'язків і відповідальності* передбачає створення чіткої організаційної структури, ретельну розробку положень про права та обов'язки учасників туристичної справи, встановлення чітко визначених і значущих обов'язків для посадових інструкцій і оперативного контролю менеджерів туризму та ряд інших організаційних заходів.

6. *Принцип ефективності та результативності.* Суть цього принципу полягає в раціоналізації управлінських процесів, що призводить до ефективності, але тільки до певної межі, щоб не втратити результативність. Адже, як і будь-який інший вид бізнесу, туристичний бізнес має головною метою отримання прибутку, який з часом повинен зростати.

7. *Принципи правильного підбору та розстановки кадрів* повинні бути реалізовані таким чином, щоб кожен працівник на ввіреній йому ділянці міг найбільш ефективно виконувати поставлені завдання. Розвиток людських ресурсів для туристичної галузі має базуватися на інноваційних принципах розвитку міжнародних професійних освітніх рівнів. Пропонується, щоб розвиток людських ресурсів для туристичної галузі використовував методику формування освітніх кластерів, які системно об'єднують різнорівневі професійні навчальні заклади в безпосередній близькості один від одного. Це стосується і розвитку людських ресурсів. Що стосується розміщення людських ресурсів, то варто пам'ятати про спеціалізовані навички майбутніх фахівців, які повинні відбиратися на основі їх професійних навичок [18].

8. *Принцип ієрархії та зворотного зв'язку* полягає у створенні багаторівневої структури управління, в якій первинними (підпорядкованими) підрозділами керують відповідні органи, які потім контролюються наступним рівнем управління. Принцип зворотного зв'язку реалізується в системах планування «зверху-вниз» і «знизу-вгору». Зокрема, другий принцип ґрунтується на тому, що плани складаються підлеглими і затверджуються керівництвом. Наприклад, туристичний маршрут "Битва за Київ 1943 року – Незламний Київ – невідомі місця» не може бути протестований без схвалення президента туристичної агенції.

9. *Принципи стійкості та мобільності* системи управління передбачають, що система управління туризмом не повинна зазнавати кардинальних змін при зміні зовнішніх і внутрішніх курсів. Стійкість визначається, перш за все, якістю стратегічного планування та ефективністю управління, головним чином, адаптивністю системи до змін у зовнішньому середовищі. Поряд зі стійкістю, процес управління повинен бути гнучким. Це означає врахування, наскільки це можливо, змін і запитів споживачів продукції та послуг.

Таким чином, основним завданням на шляху до розвитку туризму в Україні є створення сприятливого організаційно-правового та економічного середовища для розвитку цієї галузі, формування конкуренто спроможного на світовому ринку вітчизняного туристичного продукту на основі ефективного використання природного та історико-культурного потенціалу України, забезпечення соціально-економічного ефекту та екологічної безпеки. Стратегія розвитку військового туризму в Україні також передбачає розробку національної політики у сфері туризму. Враховуючи вищезазначені принципи є всі можливості досягти поставленої мети.

Реалізація вказаних принципів має стимулювати туристичну діяльність в Україні та посилити взаємозв'язок туризму з іншими пріоритетними напрямками соціально-економічного та культурного розвитку окремих регіонів і країни в цілому. У свою чергу, це сприятиме підвищенню авторитету України на світовому туристичному ринку, поповненню державного бюджету та розбудові потужної туристичної інфраструктури.

1.3. Географія воєнного туризму в Україні та світі

Історія людства налічує безліч війн та протистоянь, масштабних, кровопролитних. Це війни і 2000 давності, а також ще давніші протистояння. Для того, щоб більш глибоко зрозуміти масштаб географії воєнного туризму в світі та, зокрема, в Україні, було вирішено розпочати з аналізу найбільш глобальних світових конфліктів XX та XXI століття. Так як саме вони найяскравіше закарбувалися в світовій пам'яті. До таких слід віднести Першу та Другу світову війни, а також більш локальні конфлікти, які детально зображені в додатку В, і включають в себе збройний конфлікт в Палестині, Курдистані, етнічні конфлікти на території колишнього СРСР, Чечні, на Донбасі і безпосередньо російсько-українську війну 2022 року.

Перша Світова війна це глобальний геополітичний конфлікт, що відбувався у Європі в 1914-1918 рр. Наслідком військового протистояння стала загибель дев'ять людей. Конфлікт значним чином вплинув на історію ХХ ст. Сили блоку Антанти на чолі з Французькою республікою, Російською імперією Великою Британією і США (з 1917 р.) перемогли держави Четверного союзу (називали ще Центральними державами) у складі Австро-Угорської та Німецької імперій, Болгарського царства й Османської імперії. Війна призвела до розпаду чотирьох імперій: Австро-Угорської, Німецької, Османської і Російської. Німеччина втратила свої колоніальні території та стала республікою, так як і Турецька республіка. Війна призвела до появи таких незалежних країн, як Фінляндія, Польща, Чехословаччина, Естонія, Латвія, Литва та Королівство Сербів, Хорватів і Словенців [13].

Друга світова війна – наймасштабніша світова війна в історії всього людства. Бере початок з 1939 р. закінчується до 2 вересня 1945 р. Учасниками війни стала 61 країна (80% населення Землі). Військові дії відбувалися на територіях 40 країн, переважно країнах Європи, мобілізації піддалися близько 110 млн осіб в усьому світі. Загальні людські втрати сягнули 50-55 млн. осіб. Масштаб руйнування після кривавого протистояння приголомшує і мав би стати цінним уроком для всього цивілізованого світу. Але, як бачимо, людство не звикло вчитися на своїх помилках і тому на сьогоднішній день в світі залишаються [13].

Події, що сталися в ХХ-XXI столітті навіки закарбувалися в людській пам'яті і постійно викликають інтерес у підростаючих поколінь. Як наслідок маємо чимало цікавих об'єктів воєнного туризму по всій Європі, США, Україна не є винятком. Варто більш конкретно пройтися по країнам.

США – оскільки під час Першої світової війни бойові дії на території США не велися, військових пам'яток, пов'язаних з цією подією, відносно небагато.

1) Національний музей і меморіал Першої світової війни, Канзас-Сіті, штат Міссурі (дод. Г, рис. Г. 1).

Невдовзі після Першої світової війни лідери Канзас-Сіті заснували Меморіальну асоціацію Свободи, щоб створити меморіал чоловікам і жінкам війни. У 1919 році мешканці міста зібрали понад 2,5 мільйони доларів за десять днів. На ці кошти було збудовано меморіал. Музей був відкритий у 2006 році, його відвідало близько трьох мільйонів людей, у тому числі тодішній президент США – Барак Обама. Сьогодні музей працює як неприбуткова організація, присвячена вшануванню тих, хто воював у Першій світовій війні. Цей об'єкт військового туризму приваблює різноманітне коло відвідувачів своїми освітніми програмами та виставками, цікавими історичними артефактами (зібраними і збереженими фахівцями за найвищими музейними стандартами) і реконструкціями подій Першої світової війни.

У головній галереї музею розміщена постійна виставка «Світова війна 1914-1918 років». Перед входом до головної галереї знаходиться скляний міст через макове поле з 9000 маків, які символізують 1000 жертв Першої світової війни, (загалом кількість жертв на війні склала 9 мільйонів людей). У музеї також проводяться різноманітні «онлайн-виставки», де інформація зберігається після завершення виставки шляхом переміщення відвідувача на веб-сайт [6].

2) Меморіал Другої світової війни у Вашингтоні, округ Колумбія (дод. Г, рис. Г. 2). Відкритий у 2004 році, меморіал вшановує мільйони військовослужбовців, які служили у збройних силах США під час війни, понад 400 000 загиблих, а також усіх тих, хто підтримував війська вдома. 56 гранітних колон символізують безпрецедентну єдність народу США під час Другої світової війни. Вони представляють штати і території (включно з федеральним округом Колумбія) Сполучених Штатів на той час. Кожна колона має напис з назвою штату або території і прикрашена двома бронзовими вінками з пшеничного колоса і дубової гілки. Колони розташовані в тому порядку, в якому штати

приєднувалися до Сполучених Штатів Америки. Ці колони з'єднані бронзовими мотузками, що символізують єдність. Головними архітектурними елементами Меморіалу є Меморіальна площа та басейн «Райдуга». Меморіал фінансувався переважно за рахунок приватних пожертв. Загальна сума пожертвувань склала понад 197 мільйонів доларів США, в тому числі 16 мільйонів доларів від федерального уряду [5].

3) Музей авіації розташований у Сіетлі, штат Вашингтон (дод. Г, рис. Г.3).

Це найбільший музей авіації та космонавтики у світі, і він пропонує безкоштовний вхід для кожного гостя. Заснований під час Другої світової війни, він містить 175 літаків і космічних апаратів, тисячі артефактів і рідкісних фотографій, сотні експонатів, велику бібліотеку, 3D – кінотеатр, ракетний полігон, авіа симулятор, історичний театр, в якому проводяться аудіо-екскурсії та екскурсії за розкладом, а також різні інші екскурсії та розваги для туристів.

4) Пентагон – будівля Міністерства оборони в Арлінгтоні, штат Вірджинія, є одним з військових історичних об'єктів США. Будівництво Пентагону було завершено 15 січня 1943 року. Масивна будівля мала вмістити понад 30 000 співробітників, які працювали, щоб допомогти США перемогти у Другій світовій війні. Маючи понад 17 миль коридорів, Пентагон залишається найбільшою офісною будівлею у світі і символом військової могутності США.

Пентагон має правильну п'ятикутну конструкцію. Кожна сторона має довжину 281 метр, а периметр будівлі сягає 1,5 кілометра. Загальна довжина коридорів всередині будівлі – 28 км. П'ять надземних поверхів Пентагону займають площу 604 000 квадратних метрів. Слід зазначити, що є два підземні поверхи, а також надземна частина висотою 23,5 м. Незважаючи на те, що Пентагон збудований понад пів століття тому, він вважається найбільш ергономічною будівлею у світі. Саму будівлю перетинають 10 коридорів, що з'єднують п'ять п'ятикутників, які виходять з центру. Пентагон – це місце, де приймаються найважливіші рішення американських військових і де

підписуються найдорожчі контракти американської військової промисловості [28].

Хоча протягом останнього століття в Сполучених Штатах не було відкритих конфліктів з іншими країнами на власній території, сама країна брала активну участь у війнах на світовій арені з початку сучасної ери. По-перше, це такі війни, як В'єтнамська та Корейська. З ними в країні пов'язані військові та історичні туристичні об'єкти, такі як: Меморіалу ветеранів В'єтнаму (The Vietnam Veterans Memorial), Арлінгтонський національний цвинтар (The Arlington National Cemetery) та ін.

Європа. Європа є одним з найкращих регіонів у світі для розвитку «військового» туризму, враховуючи її багату історію, яка просякнута різноманітними традиціями та військовими подіями. Крім того, Європа завжди була місцем, де йшла війна, про що свідчать дві світові війни, які відбулися у ХХ столітті. Це залишило велику кількість ресурсів, доступних для «військового» туризму. Дещо менша доля туристичних потоків «мілітарі-туризму» зосереджена у скандинавських країнах, оскільки там найменше відбувалося війн.

Серед найвизначніших об'єктів є концтабір Аушвіц-Біркенау (дод. Г, рис. Г. 4). За даними офіційного сайту колишнього концтабору Аушвіц-Біркенау, 2017 році територію цього музею пам'яті відвідали два мільйони сто тисяч осіб, що на 50 000 більше, ніж у 2016 році. Найбільшу кількість відвідувачів склали громадяни Польщі (498 000), Великобританії (339 000) та США (183 000). Цікаво відзначити, що у 2017 році кількість відвідувачів з України зросла на 48% порівняно з попереднім роком. Варто зазначити, що вхід на територію концтабору є безкоштовним, але відвідувачі повинні забронювати вхідну картку на сайті Аушвіц-Біркена та отримати дозвіл заздалегідь. Музей фінансується за рахунок індивідуальних та групових екскурсій, а також добровільних пожертв. Сторінки музею в соціальних мережах з роками також

стають дедалі популярнішими, і важливим показником є те, що сам веб-сайт «Аушвіц-Біркенау» отримав понад 33 мільйони відвідувань у 2017 році [2].

Після воєн 1990-х, початку 2000-х років у пост-югославських країнах набули популярності нові види туризму: музейний, екологічний, військовий та екстремальний туризм. Цими видами відпочинку цікавляться як іноземці, так і жителі колишніх югославських республік. В останні роки, однак, зростає інтерес до так званого військового туризму, який особливо поширений у Боснії і Герцеговині. Цей вид туризму є частиною пам'яті про війну 1992-1995 років і є способом згадати минуле та вшанувати тих, хто загинув під час війни.

У Боснії і Герцеговині воєнний туризм поділяється на два типи: екскурсійні тури та меморіальні і музейні виставки. Ці види туризму об'єднує те, що вони є організованими, а туристичний потік включає як мешканців Балкан, так і іноземців.

Об'єкти воєнного туризму в Боснії і Герцеговині представлені концентраційними таборами в Сребрениці, Горажде, Вишеграді, Козараці, Мостарі, Сараєво, Приєдорі. Туристи відвідують Мостар, щоб побачити Старий міст, який був зруйнований Хорватським комітетом оборони в 1993 році і відновлений у 2004 році. Вулиці на обох берегах річки Неретви, де колись стояв Старий міст, вже давно стали окремими туристичними напрямками. Будинки, мечеті та інші будівлі стали своєрідним матеріальним пам'ятником воєнного туризму. Меморіал Сребрениця – Поточари відвідують переважно організовані групи туристів. Це студенти, старшокласники та члени боснійської діаспори, які хочуть вшанувати пам'ять жертв геноциду. Екскурсія до Потчара включає постійну виставку на колишньому артилерійському заводі, де розміщувався голландський батальйон миротворців ООН. Цікавими об'єктами військового туризму в Боснії і Герцеговині є Сараєво, мости, евакуаційні тунелі, снайперські стежки, гора Требевич, Цвинтар Армії Республіки Боснії і Герцеговини, де

поховані солдати, а також дороги і будинки, які все ще несуть сліди обстрілів [34].

Оборонні лінії, збудовані у ХХ-ХХІ століттях, також користуються популярністю серед туристів. Наприклад, Франція успішно експлуатувала Лінію Мажино (побудована в 1929-1934 роках, вдосконалювалася до 1940 року) – французьку систему укріплень на кордоні з Німеччиною (дод. Г, рис. Г.5). Лінія довжиною близько 400 км була названа на честь військового міністра, генерала Андре Мажино. Лінія Мажино складалася з 39 дотів, 70 бункерів, 500 артилерійських і піхотних установок і 500 казематів, а також бліндажів і спостережних пунктів. У Німеччині існують тури по Лінії Зігфріда. Це лінія з понад 630 км оборонних споруд (дотів, протитанкових споруд), включаючи понад 18 000 бункерів, тунелів і танкових пасток. Вона простягалася від Кребса до Нідерландів, через західний кордон колишньої Німецької імперії і далі до кордону зі Швейцарією [34].

Ізраїль пропонує всім бажаючим трохи інший і цікавий спосіб пожити в армійському середовищі та взяти участь у програмі військової підготовки. Будь-хто може відчувати реальність армії протягом тижня. У Хевроні найвідчайдушнішим туристам – добровольцям навіть дають можливість взяти участь в антитерористичних операціях. Спочатку вони вивчають основи експлуатації військової техніки, такої як танки «Меркано» і винищувачі F-15, а також проходять вогневу підготовку з автоматів «Узі» і М-16. Новобранці діляться на дві ворожі лінії та вступають у перестрілки з пейнтбольними рушницями. Потім вони виходять на нічне патрулювання арабською територією зі справжньою зброєю.

Україна. Не можливо оминати і Україну, коли мова йде про воєнний туризм, адже саме на території сучасної України проходили чимало важливих оборонних ліній, а також проводилась політика Голокосту.

Полтавська область, Гадяцький район – був ареною багатьох збройних конфліктів у період з 1941 по 1945 роки, які стосувалися оборонних боїв, окупації, партизанської боротьби, визвольних боїв тощо. Однією з найтрагічніших сторінок Другої світової війни в районі Гадяча стала політика Голокосту, яку нацисти активно проводили від самого початку своєї експансії на цю територію. Ключовим місцем розстрілів євреїв був Гончарний Яр, де нацисти вбили близько 300 осіб з єврейської громади Гадяча, що, як підтверджено, відбувалося не одноразово в проміжку 23 листопада, і 5 грудня 1941 року та 22 лютого 1942 року. Сьогодні на це місце проводяться екскурсії [29].

Важливим об'єктом військового туризму також виступають укріплення. Зокрема, на території Закарпаття є шість ліній військової оборони, чотири з яких є угорськими. Шість ліній – це лінії Арпада, Хуньяді, Ласлота Євгенія, а також дві чехословацькі лінії – Бенеша та Масарика. Найпопулярнішою з них є лінія Арпада. Це була кілометрова фортеця з десятками тунелів, казармами (на тисячі солдатів), сотнями дотів, окопів, протитанкових споруд і навіть (у гірській місцевості) кількома військовими шпиталями. Сьогодні майже щодня 200-300 угорців відвідують військові туристичні об'єкти, переважно вздовж лінії Арпада [26, с. 3].

Досить популярними і навіть унікальними в Україні є музеї військової тематики. Зокрема, Музей ракетних військ стратегічного призначення у Первомайську (Миколаївська область), створений 30 жовтня 2001 року, є єдиним подібним закладом, на кшталт Музею стратегічної авіації у США [17].

Ці та багато інших місць на території України, за умови належної реклами, могли б приймати десятки тисяч туристів щороку, збільшуючи державний бюджет на сотні тисяч гривень.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Особливості розвитку воєнного туризму на території України.

Російсько-українська війна 2014-2023 років внесла свої корективи у розвиток туристичної галузі України, зокрема й у розвиток військового туризму. Адже, внаслідок окупації та бойових дій значна частина нашої території була виключена з переліку туристичних дестинацій і стала не придатною для відвідування туристами. Військова руйнівна агресія Росії проти України спричинила значні зміни у свідомості українців, включаючи руйнування інфраструктури та численні людські жертви. Тим не менш, після перемоги України у визвольній війні потенціал для військового туризму матиме тенденцію до зростання.

З урахуванням бойової обстановки у лютому – грудні 2022 року придатність території України для військового туризму рожна розділити на зони наступним чином. Зонування розробили дослідники М. Гамкало, М. Каднічанський та розділили їх наступним чином:

1. Придатні – не сильно обстрілювані, не потребують розмінування, відновлення інфраструктури. До таких можна віднести області: Львівську, Івано-Франківську, Тернопільську, Волинську, Рівненську, Закарпатську, Хмельницьку, Чернівецьку, Вінницьку, Житомирську, Черкаську, Кіровоградську та Полтавську області). Зазначимо також, що дані області найменші за кількістю постійних повітряних тривог, а це означає, що заклади, організації, підприємства, котрі задіяні у сфері воєнного туризму, можуть працювати більш стабільно, не зачиняючись на час тривоги.

2. Менше придатні – сильні обстріли, значний час витрачається на необхідні відновлення пошкодженої інфраструктури, розмінування. До них можна віднести м. Одеса, окремі райони Херсонської області та місто Херсон,

Миколаївську, Запорізьку, Дніпропетровську, Чернігівську, Сумську, Харківську, Київську області);

3. Непридатні в найближчі 5 років. До них слід відносити території, на яких відбуваються активні бойові дії а також території, тимчасово окуповані російськими військами. А саме: Донецька, Луганська, частина окупованих Херсонської, Миколаївської, Запорізької, Харківської областей, також Автономну Республіку Крим [14].

Після війни будуть створені нові дестинації для військового туризму. Нижче лише незначна частина наявного в Україні ресурсного потенціалу в області військового туризму:

- численні оборонні споруди різних періодів,
- поля битв,
- військово-історичні музеї,
- пам'ятники загиблим воїнам різних періодів,
- військові полігони,
- військові частини,
- страйкбольні клуби,
- численні військово-історичні фестивалі.

Наявні об'єкти військового туризму України можна простежити навіть з побіжної оцінки існуючих ресурсів. Для початку візьмемо фортифікаційні споруди. Зокрема, на території Закарпаття розташовано шість ліній військової оборони, чотири з яких є угорськими. Чотири лінії – це лінії Арпада, Хуньяді, лінія Ласло та лінія Євгенія, а також дві чехословацькі лінії – Бенеша та Масарика. Найпопулярнішою з них є лінія Арпада. Вона представляє собою кілометрову фортецю з десятками тунелів, казармами (на тисячі солдатів і більше), сотнями дотів, облаштованих укріплень, протитанкових споруд і навіть (у гірській місцевості) кількома військовими шпиталями. Сьогодні кількість

відвідувачів лінії Арпада та інших військово-туристичних об'єктів не зменшується а, навпаки, тільки зростає [22, с. 109].

Ці та багато інших місць, щороку приймають десятки тисяч туристів, а за умови належної реклами можуть збільшити кількість туристів щонайменше вдвічі. Дуже популярними і, навіть, унікальними в Україні є музеї військової тематики, зокрема, Військовий музей ракетних військ стратегічного призначення у Первомайську (Миколаївська область), створений 30 жовтня 2001 року – є єдиним музеєм, який можна порівняти з Музеєм стратегічної авіації у США, який було описано в попередньому розділі.

Проблемою у розвитку військового туризму залишається його просування. Якщо за кордоном є організації, які приділяють цьому питанню значну увагу (телеканали, такі як American Heroes Channel [3] у США, інтернет-портали та веб-сайти), то в Україні лише окремі компанії, які пропонують свої послуги у цьому виді туризму, належним чином займаються рекламою.

Варто розглянути деякі цікаві та популярні маршрути мілітарі-туризму, які на даний момент залишаються діючими та пропонуються приватними туристичними компаніями.

1. Секретний об'єкт «Скеля» і ставка Гімmlера.

За 150 км на захід від Києва розташовані два секретні військові об'єкти часів Другої світової війни. Об'єкт «Скеля» в Коростені був побудований наприкінці 1930 – х років на гранітній скелі, за давніми переказами, особисто для Сталіна. Точне призначення цього об'єкту досі залишається невідомим. Всі документи, що стосуються цього об'єкту, зберігаються в московських архівах до 2039 року під грифом «Цілком таємно». Ставка «Хегевальд» під Житомиром була побудована у 1941 році. Саме тут Генріх Гімmlер розробив генеральний план «Ост». «Хегевальд» мав стати центром арійської експансії у Східній Європі.

Сьогодні обидва об'єкти зберігають багато таємниць, і тому екскурсія, яка пропонується на дані місця займає близько 12 годин і коштує від 790 грн за повнолітню особу [10].

2. Екскурсія в музей ракетних військ .

Після розпаду СРСР в Україні залишилося 176 міжконтинентальних балістичних ракет. Майже половина з них – на секретній базі біля міста Первомайськ. Кожна з цих ракет могла долетіти до США і несли ядерний заряд, який в десятки разів перевищував бомби, що знищили Хіросіму і Нагасакі.

До кінця 90-х років потрапити на територію бази було неможливо: будь-кого, хто посмів би сюди проникнути, чекали система радіо-променевого виявлення, електрика напругою 3000 вольт, мінне поле і солдати з кулеметами. З 2001 року зробити це набагато простіше – база ракетних військ стала унікальним музеєм, в який можна замовити унікальну одноденну екскурсію з Києва [10].

3. Катання на БТР (БРДМ) в Києві та Стрільба на полігоні.

Тури на стрільбища доступні як варіант активного групового відпочинку, корпоративного дозвілля та тимбілдингу. Такі тури також включають відвідування секретного тиру, де можна постріляти з пістолета по нерухомих або рухомих мішенях. Стрільба завжди в обов'язковому порядку проходить в супроводі інструкторів [10].

4. Державний музей-заповідник «Битва за Київ у 1943 році».

Музей-заповідник розташовується неподалік від села Нові Петрівці, він присвячений подіям Київської стратегічної наступальної операції 1943 року. Музей очолює заслужений працівник культури України Іван Петрович Вікован.

До історико-культурного комплексу входять:

- Заповідна територія площею 8 гектарів, де зберігається 650 метрів ходів сполучення, командно-спостережні пункти, бліндажі, командуючого 1-м Українським фронтом командуючого 38-ю армією

Кирила Семеновича Москаленка, генерала армії Миколи Федоровича Ватутіна, командуючого 3-ю гвардійською танковою армією Павла Семеновича Рибалка.

- Пам'ятник-музей визволителям Києва.
- Бойова техніка часів війни.
- Меморіальний комплекс.
- Діорама «Битва за Київ. Лютізький плацдарм 1943 рік».
- Музей-діорама площею 1100 метрів, де зосереджено експозиційні зали та експонується полотно діорами.

Основні об'єкти воєнного туризму України проілюстровано в додатку Д.

Експозиція музею розповідає відвідувачам про форсування Дніпра, військові події осені 1943 року, хід Київської наступальної операції, створення Лютізького плацдарму. Фонди музею налічують етнографічні, археологічні, нумізматичні збірки, фалеристичні, твори живопису, вироби художнього промислу, скульптури, фото та документи часів Великої Вітчизняної війни. У музеї на постійній основі відбуваються пересувні та стаціонарні виставки. Протягом часу його існування музей відвідало понад 10 мільйонів чоловік з понад 85 країн світу. З 2008 року музей-заповідник має статус «національного» [31].

Отже, якщо підсумувати, варто зазначити, що військовий туризм – це те, що дозволяє Україні не лише заробляти гроші, але й прославити державну міць та стійкість українського народу. Іноземці завжди виявляли великий інтерес до радянської військової техніки часів Другої Світової війни. Вони люблять фотографуватися в радянській військовій формі, і їм не тільки цікаво побачити зброю з минулого (більшість з якої зберігається у відповідних сховищах), але й хочеться її сфотографувати.

На сьогоднішній день для туристів відкрито чимало інтернет ресурсів приватних компаній, де оформити мілітарі-тур можна безпосередньо он-лайн. Для прикладу туристичний оператор DMC Wonders & Holidays [10]. Вважаємо

за необхідність післявоєнної підтримки державою подальшого розвитку воєнного туризму. Перспективні напрямки та шляхи удосконалення воєнного туризму у післявоєнний період опишемо у наступному підрозділі.

2.2. Перспективні напрямки і шляхи удосконалення воєнного туризму в регіонах України.

В Ізраїлі щорічні доходи від воєнного туризму становлять більш ніж 115 мільйонів доларів. У ФРН ця цифра не виокремлюється із загального туристського доходу, проте вже не перший рік тримається на рівні 2% від усіх туристичних послуг. У США лише продаж квитків на відвідання воєнних музеїв, найпопулярніший з яких Музей стратегічної авіації, приносить щороку 45 мільйонів доларів [33]. Другий подібний музей у світі є в Україні, у селищі Побузькому Голованівського району Кіровоградської області, що говорить про значний потенціал розвитку воєнного туризму безпосередньо в Україні.

До російського військового вторгнення туризм був однією з найбільш динамічних галузей господарського комплексу України, стимулюючи розвиток суміжних видів діяльності, будучи джерелом валютних надходжень та активно сприяючи створенню нових робочих місць. Загальновідомо, що Україна має всі історичні, географічні, природні, соціально-демографічні та економічні передумови для розвитку внутрішнього та в'їзного туризму.

Починаючи з 24 лютого в'їзні туристичні потоки були втрачені на 100%, діловий туризм був заморожений, місцевий туризм перетворився на внутрішню міграцію, а туризм у центральній, східній та південній Україні повністю зупинився. Жоден регіон України не є повністю безпечним під час війни, і це має прямий вплив на туристичну привабливість країни, яка наразі близька до нуля. Іноземні туристи не можуть або не бажають відвідувати Україну через регулярні масштабні ракетні обстріли та бомбардування, значні руйнування

інфраструктури, підвищені ризики, створені військовими діями та призупиненням авіасполучення. Реальність сьогодні така, що повномасштабні бойові дії в Україні призвели до реструктуризації всього туристичного сектору, і очікується, що після завершення бойових дій з'являться нові популярні туристичні напрямки. Одним із шляхів відновлення туристичної галузі України є розвиток військового туризму [30, С.35].

Потенціал воєнного туризму в Україні в загальному визначається як досить широкий. На сьогоднішній день в країні спостерігається значна кількість мілітарі-туристів – це активні, патріотично налаштовані, пристрасні люди, які захоплюються Батьківщиною та бажають знати якнайбільше про історію своєї країни. Сучасна молодь бажає вивчати історію не по книжкам, а, безпосередньо, з місця подій. До об'єктів воєнного туризму, що користуються найбільшою популярністю останні роки слід віднести: численні оборонні споруди різних періодів, місця боїв та визначних битв, військово-історичні музеї, пам'ятники загиблим воїнам різних періодів, військові полігони, військові частини, страйкбольні клуби, мисливські угіддя, діяльність патріотичних об'єднань, які проводять вишкільні табори, діяльність клубів військово-історичної реконструкції, численні військово-історичні фестивалі.

Для аналізу доцільності впровадження воєнних турів на території України, було зроблено SWOT-аналіз, котрий використовують для виявлення сильних та слабких сторін, сприятливих можливостей та загроз. Цей метод особливо ефективний під час аналізу переваг і недоліків туристичного ринку країни. SWOT-аналіз допомагає з'ясувати обставини, за яких розвивається туристичний ринок України, збалансувати вплив внутрішніх переваг і недоліків із впливом сприятливих можливостей і загроз (дод. Е).

У результаті складення SWOT-аналізу було виявлено, що розвиток воєнного туризму має багато загроз, основні з котрих: загроза ракетних та артилерійських обстрілів, адже в Україні досить триває війна, відсутність

скоординованої системи дій з просування воєнного туризму, неповнота, неоднозначність та суперечність чинної нормативно-правової бази. Однак, можливостей та вигод від розвитку воєнного туризму, Україна та її громадяни матимуть ще більше: часткове відновлення туристичної інфраструктури з відновленням робочих місць, збільшення обсягів залучення іноземних інвестицій і саме головне – створення та нагадування про те, що Україна є сильною та незалежною країною.

Звичайно, війна в Україні не має аналогів у сучасній історії, тому не можна провести правильну аналогію серед країн, які пережили військовий конфлікт і відродили туризм. Туристичний ринок України зазнав такого руйнування, якого не переживала жодна інша країна. Те, що сталося з українським туристичним ринком, не траплялося з жодною іншою країною, тому його реанімація буде особливою.

На думку Л. К. Кочевської, перспективами розвитку військового туризму в Україні є:

- звернення до досвіду інших країн, які досягли великих успіхів у цій сфері;
- пам'ятні вектори інтересу до пам'ятних маршрутів та символічних післявоєнних місць;
- розвиток «туризму пам'яті».

Військовий туризм в Україні може бути пов'язаний з тим, щоб на власні очі побачити труднощі, які мали місце в прифронтових та окупованих містах, або з вшануванням пам'яті героїв у конкретних місцях в Україні, таких як Дебальцево, Чорнобаївка та острів Зміїний. Вони могли б стати символами незламності українського народу. Цікавим також може стати продукт для мілітарі-туризму – дайвінг-тур до місця затоплення славнозвісного крейсера «Москва» [21, С. 339]. Варто вже зараз замислитися над тим, яку туристичну програму можна було б запропонувати іноземним туристам після завершення війни. Звісно, окрім вже розроблених традиційних турів, є попит на тури, що

включають населені пункти, які серйозно постраждали від російського військового вторгнення. Деякі з менш відомих у світі українських міст і містечок стали символами стійкості українського народу та його боротьби за добро проти зла – Ірпінь, Буча, Маріуполь, Чернігів, Краматорськ, Чорнобаївка, Київ, Харків, Миколаїв, Херсон. Це місця, де важливо створювати нові військово-туристичні маршрути.

Сьогодні тема підтримки збройних сил є трендовою. Іншими словами, допомагати і підтримувати збройні сили України стало не тільки корисно, але й модно. Українці все частіше шукають у збройових магазинах захисне спорядження для своїх родин, але їм ще потрібно вміти ним користуватися, та й базові навички виживання не завадять. Все це могли б забезпечити вітчизняні туристичні оператори у співпраці з Міністерством оборони, Національною гвардією та іншими відповідними військовими та воєнізованими організаціями. Однак поки що уряд не виявив жодного інтересу до цього виду діяльності [24].

Розвиток і просування військового туризму в Україні може мати такі позитивні результати:

- Збільшення надходжень та поповнення державної казни.
- Сприяння розвитку внутрішнього та міжнародного туризму.
- Потенціал для залучення іноземних інвестицій.
- Ремонт та покращення існуючої інфраструктури.
- Створення нових туристичних напрямків та покращення вже існуючих.

Політика розвитку туризму має бути спрямована не лише на створення сприятливих умов для його розвитку, але й на сам розвиток. Таким чином, буде більше сенсу покращувати привабливість об'єктів та впроваджувати нові туристичні дестинації, цікаві для туристів. У нашій країні увага в більшій мірі зосереджена наразі на більш нагальних питаннях і військовий туризм не отримує достатньої уваги. Але навіть зараз військові дії можуть слугувати засобом популяризації військового туризму. Одним з таких прикладів є віртуальні сайти

для відвідування міст України, де пройшли бойові дії. Влучним прикладом є «The UndeniableStreetView» [8]. Платформа дозволяє від першої особи поринути у подорож українським містом на вибір, з можливістю огляду території «до» бойових дій, та «після».

Для розвитку військового туризму в післявоєнній Україні пропонуємо наступні заходи:

- Створення меморіального музею за підтримки органів державної влади в місті Буча та військовому аеропорту Гостомель, де знаходиться розбитий літак «Мрія» та інші символи кровопролитної війни.
- Створення військового музею, який матиме безпосередній вплив на туристів та відіграватиме важливу роль у створенні прямого зв'язку з минулим шляхом збереження історичних ресурсів та пам'яті про минуле для майбутніх поколінь.
- Розробити туристичні маршрути, які дозволять національним та міжнародним туристам дізнатися про те, що відбувалося в зонах бойових дій.
- Забезпечити транспортний доступ до меморіалів та військових музеїв. Транспортна інфраструктура, стан доріг і відповідна частота автобусних і залізничних рейсів, що з'єднують ці місця, є одними з вирішальних факторів для розвитку військового туризму.
- Створити спеціальні туристичні зони та туристичні маршрути шляхом залучення великих туристичних операторів та зменшення певних видів податків і маркетингової підтримки. Це дозволить створити робочі місця та розвинути туристичну галузь.
- Розробити та впровадити галузеві стандарти надання послуг військового туризму та сприяти інтенсивному розвитку туризму.

Військовий туризм в Україні є якісним джерелом поповнення державного та місцевих бюджетів, джерелом фінансування збройних сил та їхнього

престижу. Для порівняння, наприклад, в Естонії престиж збройних сил настільки високий, що добровольці на військову службу проходять конкурс по 6 – 7 осіб на місце). Мілітарі-туризм є також засобом відпочинку для широких прошарків населення, а також засобом ознайомлення з військово-історичною спадщиною держави. Воєнний туризм також може і має бути інструментом патріотичного виховання молоді.

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ТУРУ ВОЄННОЇ ТЕМАТИКИ

3.1. Розробка та економічна ефективність туру «Україна: боротьба за незалежність»

У процесі розробки воєнного туру необхідно враховувати насамперед мету туру. Як відомо, Україна має багатолітню історію у боротьбі за свою незалежність, саме тому у метою туру «Україна: боротьба за незалежність» є показати українцям скільки крові, життів та часу було вкладено у незалежність нашої держави та з'єднанні нашого народу.

Даний тур є унікальним, адже усі його локації відвідуються в порядку історичного контексту. Таким чином місцями відвідування було обрано: «Музей Української Революції 1917-1921», станція у місті Крути, заповідник Бабин Яр, Національний музей історії України у другій світовій війні (меморіальний комплекс), а також пройдемо екскурсію «Шляхом визволителів Києва», під час якої побачимо Лютізький плацдарм в селі Нові петрівці та інші об'єкти (табл. 3.1.2.).

Програма туру складається з трьох днів (табл.3.1.1.). У турі задіяно два міста: Київ та Крути. В перший день з ранку туристи відвідують «Музей Української Революції 1917-1921 років» для ознайомлення з революцією та утворенням УНР, обранням першого президента та підписанням IV універсалу. Після чого буде тривати переїзд до міста Крути з подальшим обідом та екскурсією.

Другий день почнеться зі сніданку у готелі та переїзду до Бабиного Яру. Після екскурсії та обіду групу буде очікувати найтриваліша пішохідна екскурсія – «Шляхом визволителів Києва», та повернення у готель.

Третій день починається зі сніданку та виїзду з готелю. О 10.00 групу очікує прибуття до «Національного музею історії України у Другій світовій

війні», де вони відвідають дві екскурсії: присвячену подіям 1940-1945 років виставку військової техніки та екскурсію «24.02», котра присвячена подіям, котрі назавжди змінили життя кожного з нас.

Таблиця 3.1.1

Програма туру «Україна: боротьба за незалежність»

Час	Суть програми
1 день	
10:00-10:50	Відвідування музею «Музей Української Революції 1917-1921 років» Експонати відображають усі етапи розвитку державницького руху та протистояння загарбникам на початку ХХ ст.
11:00-13:50	Переїзд з Києва до міста Крути.
13:50-14:20	Санітарна зупинка. Обід.
14:30-15:30	Екскурсія у м. Крути Саме під Крутами, відбулися події, що стали трагічною сторінкою нашої історії. Бій, що закінчився поразкою. І разом з тим, це – героїчна сторінка української військової історії, що назавжди ввійшла в пам'ять українців, як бій під Крутами, що відбувся 29 січня 1918 року.
15:40-18:30	Переїзд з Крут до готелю.
18:40	Заселення до готелю.
з 19:00	Вільний час
2 день	
9:00-10:00	Сніданок
10:30-10:45	Переїзд з готелю до Бабиного Яру
10:50-12:20	Екскурсія «Київська Трагедія. Бабій Яр» В історії ХХ століття це місце двічі стало центром найбільших трагедій. Назва Бабин яр вписано в історію Другої світової війни поряд з Бухенвальдом, Майданеком, Треблінкою. Правду про Бабин яр намагалися приховати фашисти, потім радянські архівісти, які «лакували» історію війни. Майже через чверть століття селевий потік з Бабиного яру поховав під собою тисячі киян і залишки слідів попередньої трагедії.
12:30-13:30	Санітарна зупинка. Обід.
13:30-13:55	Переїзд до с. Нові Петрівці
14:00-18:00	Екскурсія «Шляхом визволителів Києва»

	<p>Пройдемо шляхом визволителів Києва: з Лютізького плацдарму в селі Нові Петрівці, польовими та лісовими дорогами до мальовничого джерела Мощунка у Пуща-Водицькому лісі. Можливе продовження прогулянки до кількох ДОТів (довгочасних вогневих точок) «Лінії Сталіна» – системи оборонних споруд, створеної у 30-ті роки для оборони Києва.</p>
18:00-18:30	Повернення до готелю
З 18.30	Вільний час
3 день	
9:00-10:00	Сніданок
10:00-10:15	Переїзд з готелю до «Національного музею історії України у другій світовій війні».
10:30-11:30	<p>Виставка бойової техніки та озброєння</p> <p>Експозиція розгорнута на відкритому майданчику Меморіального комплексу та налічує 65 зразків бойової техніки та озброєння ХХ ст.</p> <p>На виставці експонуються: бронетанкова техніка, гармати та реактивні установки системи , зброя Військово-Морського флоту, бронетранспортери та авіаційна техніка.</p>
12:00-13:00	<p>Екскурсія «24.02»</p> <p>Назвемо імена героїв, осягнемо велич їхніх учинків, ушануємо полеглих, дізнаємося про історичні витоки української незламності.</p> <p>Перший розділ виставки розповідає про тих, хто, присягнувши на вірність народу й Україні, з першого дня чинив опір ворогу: Президента, спецназівців «Омеги», льотчиків – «Привидів Києва», перших Героїв України, захисників о. Зміїний.</p> <p>Другий розділ присвячений цивільним, які, згуртувавшись, сформувавши для армії надійний тил. Містить розповідь про бійців ТрО, евакуацію, історичні джерела незламності українців, діяльність волонтерів та Рух опору на окупованій території.</p> <p>Timeline перших подій вторгнення, цитати українців із соціальних мереж передають напруження 24 лютого 2022 року. Водночас фото вул. Вокзальної в м. Буча й розмальований паркан звідти вселяють надію. Надію на Перемогу та Воскресіння зраненої України.</p>
13:10	Закінчення туру. Прощання з туристами.

Усі місця, котрі відвідуються під час туру, зображено на карті (дод. Ж) та на фото (дод. З).

Таблиця 3.1.2

Місця відвідування під час туру «Україна: боротьба за незалежність»

Місто	Назва	Час відкриття – закриття	Вартість білету для 1 туриста
Київ	«Музей Української Революції 1917-1921 років»	10:00-18:00	200 грн
	Екскурсія «Київська Трагедія. Бабин Яр»	Під замовлення	168
	Екскурсія «Шляхом визволителів Києва»	Під замовлення	189
	Виставка бойової техніки та озброєння	10:00 до 19:00	70 грн
	Екскурсія «24.02»	10:00 до 19:00	60 грн
Крути	Залізничний вокзал	9:00-18:00	70 грн
	Меморіал	цілодобово	безкоштовно

Для подальшої калькуляції, маємо врахувати маршрут, вид транспорту, відстань, яку необхідно буде подолати, вартість та час переїзду. У таблиці 3.1.3 представлено усі переїзди під час туру, котрі здійснюються виключно екскурсійним автобусом євро класу. Усього враховано шість переїздів, з котрих один є довгим (2 години та 50 хвилин) на 173 кілометри. Транспортним засобом обрано комфортабельний автобус євро класу перевізника «KIEV TRANS» [32]. Транспорт та інші інфраструктурні об'єкти подорожі представлені в дод. К.

Таблиця 3.1.3

Маршрут переїздів під час туру «Україна: боротьба за незалежність»

День	Маршрут	Вид транспорту	Вартість переїзду (1км/15грн)	Відстань (км)	Час перебування в дорозі
1	«Музей Української Революції 1917-	Екскурсійний автобус	2 595 грн	173 км	2 години 50 хвилин

	1921 років» – м. Крути				
1	м. Крути – готель «irisHotels»	Екскурсійний автобус	223 грн	14,9 км	21 хвилини
2	Готель «irisHotels» – Бабин Яр	Екскурсійний автобус	93 грн	6,2 км	13 хвилин
2	«Пузата хата» – с. Нові Петрівці	Екскурсійний автобус	345 грн	23 км	25 хвилин
2	Мостище – по дорозі Р 04 – «irisHotels»	Екскурсійний автобус	660 грн	44 км	53 хвилини
3	«irisHotels» – по вул. Льва Толстого, вул. Скоропадського, вул. Басейна, вул. Кутузова, вул. Старонаводницьку, вул. Редутна, вул. Лаврська – Родина мати	Екскурсійний автобус	108 грн	7,2 км	15 хвилин
Загалом:			4 024 грн	268,3 км	4 години 57 хвилин

Готель «irisHotel» пропонує відвідувачам двомісний номер з двома односпальними або одним двоспальним ліжком. В залежності від кількості туристів, розселення буде проводитись по 2 особи в один номер (з урахування вікової та статевої приналежності). У разі, якщо турист бажає жити один окремо, він може доплатити 350 грн до суми туру та отримати номер з одним двоспальним ліжком (табл. 3.1.4.).

Номери є чистими та оснащеними ванною кімнатою з душем , туалетом, рушниками, туалетним папером, туалетно-косметичними засобами та феном. Ліжко є нове та оснащене високоякісним матрацом, подушками, чистими та прасованими на матрацником, підковдрою, наволочкою. Також у кожному номері є телевізор з кабельними каналами, сейф, кондиціонер, вай-фай та місце

для власних речей з вішалками. Для безпеки відвідувачів, у місцях загального користування встановлено камери відеоспостереження, а вхід у номери здійснюється за допомогою електронної картки.

За додаткову плату турист може скористуватись прасуванням та пральнею.

Таблиця 3.1.4

Розміщення туристів під час туру «Україна: боротьба за незалежність»

Адреса	Готель	Тип номера	Вартість на добу	Кількість місць
м. Київ, вул. Жулянська 120	irisHotel	Стандарт Два одномісних ліжка	350 грн	2
		Стандарт Двомісне ліжко	700 грн	1

Сніданок та обід для туриста входять у вартість туру. В готелі «irisHotels» турист матиме змогу обрати сніданок на свій смак: млинці, каші, комбіновані сніданки, багато напоїв (чай, кава, соки, алкогольні напої) та багато іншого.

У придорожньому кафе у місті Крути та в «Пузатій хаті» туристи матимуть обід у вигляді першої страви (суп на вибір), другої страви (котлета/відбивна з гарніром), десерту та напою (кава/чай/сік/узвар)

Вечерю, за планом, туристи обирають самі. Вони можуть замовити її у готелі або відвідати будь-який інший заклад харчування у місті Київ.

Вартість сніданків та обідів під час калькуляції була взята на 18.04.2023 р. і з часом може змінюватись (табл.3.1.5).

Таблиця 3.1.5

Заклади харчування, передбачені у турі «Україна: боротьба за незалежність»

Назва закладу	Місто	Час відкриття	Час закриття	Вартість сніданку	Вартість обіду
Придорожнє кафе	Крути	10:00	18:00	100 грн	100 грн

«irisHotels»	Київ	цілодобово	цілодобово	200 грн	200 грн
«Пузата Хата»	Київ	8:00	21:00	300грн	300 грн

Формування бюджету туру відбувається з урахуванням групи туристів на 18 осіб та гіда-супроводжувача.

Витрати на транспортне забезпечення під час туру включають у себе вартість трансферу. Загальний кілометраж складає 268,5 км, вартість одного кілометра у комфортабельному автобусі євро класу складає 15 грн/км. З чого виходить що загальна вартість трансферу з урахуванням палива та відсотку фірми «Інтерсіті» – 4 028 грн.

Паркування автобусу на ніч буде відбуватись на безкоштовному паркінгу у готелі «irisHotels». Парковка автобусу під час очікування туристів проводиться на безкоштовних парковках, які передбачені усіма музеями.

У загальну калькуляцію враховано дворазове харчування водія (2 сніданки та 2 обіди), котрі проходять разом з туристами (800 грн). Також враховується проживання водія (2 ночі у готелі) в окремому номері (1 400 грн)

Страховку водія оплачує фірма-перевізник. Загальна вартість оренди автобусу з урахуванням витрат на водія – 6 228грн.

Під час туру усі туристи матимуть можливість застрахуватись у компанії «Вусо», якщо не матимуть власної страховки. Страховий пакет «L» передбачає медичне страхування та страхування у разі нещасних випадків.

Формування бюджету туру складається з транспортного забезпечення, розміщення та харчування туристів, вартості екскурсій, страховки, вартості туру для супроводжувача, заробітної плати найманих працівників та податків.

Згідно з чинним законодавством «туристичні оператори (далі – туроператори) – юридичні особи, створені згідно із законодавством України для яких виключною діяльністю є організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних та супутніх послуг» [16].

Організаційно-правова форма може бути різною: акціонерне товариство, ТзОВ, приватне підприємство чи інші форми. В даній роботі організаційно-правовою формою є приватне підприємство [41].

Тому, судячи з обраної організаційно-правової форми та спираючись на дійсне законодавство, враховуємо ПДВ (20%). Таким чином, враховуємо ПДВ нашого підприємства за формулою:

$$\text{ПДВ} = \text{дохід} * 20\%$$

Податковий кредит = (транспортне забезпечення + розміщення туристів + харчування туристів + екскурсії + страховка)*16,667%

$$\text{Податкові зобов'язання} = \text{ПДВ з туру-податковий кредит}$$

У витрати підприємства закладено приблизні калькуляції заробітної платні співробітників офісу, а саме директора та бухгалтера (по 15000 грн/місяць). У місяць наша компанія планує проводити мінімум 30 турів. Таким чином витрати на місяць буде поділено на 30 турів та помножено на 22% (ЕСВ).

Усі деталі калькуляції зазначені у таблиці 3.1.6.

Таблиця 3.1.6

Формування бюджету туру «Україна: боротьба за незалежність»

Статті витрат	На групу, грн.	На 1 особу, грн.
Транспортне забезпечення	6 228	346 грн
Розміщення туристів	12600	700
Харчування туристів	14 400	800
Екскурсії	13 626	757
Загальна вартість прямих витрат(всі витрати для туриста в процесі подорожі)	46854	2603
Страховка	4644	258
Вартість туру для супроводжуючого *Переїзд вже закладено на рахунок 18ти туристів *Екскурсії для супроводжуючого є безкоштовними	Проживання 1400грн Харчування 800грн Страховка 258грн Усього: 2458 грн	
Заробітна плата найманого працівника за тур	1 363	
ЕСВ для супроводжуючого за тур (22%)	300грн	
Витрати підприємства	1 220	

Загальна вартість туру	56839
Непередбачені витрати (непрямі) (3%)	1705
Собівартість туру	58544
Нормальний прибуток (15%)	8782
Дохід (собівартість + нормальний прибуток):	67326
Податки від суми доходу: ПДВ (20%)	2674
Податок на прибуток (18%)	1581
Загальна вартість/Вартість туру на 1 особу	71586 грн. 3977 грн.

Під час формування бюджету туру «Україна: боротьба за незалежність», було складено програму, маршрут туру, карту туру, приблизну калькуляцію витрат та знайдено вартість даного туру для 18 туристів у складі з супроводжуючим групи, що складає 71586 грн загалом. Для одного туриста вартість триденного воєнного туру Україною з дворазовим харчуванням, переїздом на автобусі та проживанням у готелі буде складати 3977 грн.

Економічна ефективність туру «Україна: боротьба за незалежність» розраховується за допомогою наступних даних: кількість туристів, виручка з одного туриста, постійні витрати, змінні витрати, загальні витрати. Завдяки цьому знаходимо маржинальний дохід і як висновок прибуток (табл. 3.1.7).

Таблиця 3.1.7

Розрахунок прибутку туру «Україна: боротьба за незалежність»

Кількість туристів	Виручка	Постійні витрати	Змінні витрати	Загальні витрати	Маржинальний дохід	Прибуток
1	3977	350	3044	3394	933	583
2	7954	700	6088	6788	1866	1166
5	19885	1750	15220	16970	4665	2915
10	39770	3500	30440	33940	9330	5830
18	71586	6300	54792	61092	16794	10494

У податки на туриста вносимо податок від суми доходу та податок на прибуток, поділені на кількість туристів, адже ми, як туроператори, є юридичними особами з приватним підприємством, тож наш податок ми сплачуємо в залежності від обігу. Тому цей пункт є змінним та прораховується з урахуванням кількості туристів.

Проводячи маржинальний аналіз туру було задіяно виручку та маржинальний дохід туру (Таблиця 3.1.8.). Для аналізу нам необхідно розрахувати коефіцієнт маржинального прибутку за допомогою простої формули:

$$K_{мп} = МП/Д*100\%$$

Де КМП – коефіцієнт маржинального прибутку

МП – маржинальний прибуток

Д – дохід(виручка)

Таблиця 3.1.8

Маржинальний аналіз туру «Україна: боротьба за незалежність»

Показники	Тур «Україна: боротьба за незалежність»
Виручка (ціна)	3977
Змінні витрати	3044
Маржинальний дохід	933
Коефіцієнт маржинального прибутку	0,235
Маржинальна рентабельність	23,5%

Розділення рентабельності за нормативністю поділяється на:

- Менше 6% – дуже низька
- 6-21% – середній рівень
- 21-31% – високий рівень
- Вище 31% – дуже висока

Рентабельність даного туру складає 23,5%, що є середнім рівнем та повністю задовольняє наші потреби.

У результаті розрахування економічної ефективності даного туру, було з'ясовано, що для прибутковості нашого туру, кількість туристів повинна становити десять та більше осіб.

Враховуючи актуальність теми та складнощі у роботі туристичної індустрії в Україні, подібних турів не було виявлено, що свідчить про унікальність та безсумнівну конкурентоспроможність.

3.2 Розробка та економічна ефективність туру «Україна: боротьба за незалежність» для студентів та школярів

На відміну від попереднього туру, цей тур розраховано на школярів та студентів, так як має меншу вартість. Тур матиме інші розрахунки щодо закладів харчування, розміщення та вартості екскурсій зі збереженням туристичної програми, місць відвідування та затрат на трансфер (табл. 3.2.1), (табл. 3.2.2).

Для подальшої калькуляції, необхідно врахувати маршрут, вид транспорту, відстань, яку необхідно буде подолати, вартість та час переїзду. У таблиці 3.2.1 представлено усі переїзди під час туру, котрі здійснюються виключно екскурсійним автобусом євро класу.

Таблиця 3.2.1

Маршрут переїздів під час туру «Україна: боротьба за незалежність» для школярів та студентів

День	Маршрут	Вид транспорту	Вартість переїзду	Відстань (км)	Час перебування в дорозі
1	«Музей Української Революції 1917-1921» – м. Крути	Екскурсійний автобус	2595грн	173 км	2 години 50 хвилин
1	м. Крути – хостел «Good Dreams Hostel»	Екскурсійний автобус	223 грн	14,9 км	21 хвилина

2	хостел «Good Dreams Hostel» – Бабин Яр	Екскурсійний автобус	93 грн	6,2 км	13 хвилин
2	«Пузата хата» – с. Нові Петрівці	Екскурсійний автобус	345 грн	23 км	25 хвилин
2	Мостище – хостел «Good Dreams Hostel»	Екскурсійний автобус	660 грн	44 км	53 хвилини
3	хостел «Good Dreams Hostel» – Родина мати	Екскурсійний автобус	108 грн	7,2 км	15 хвилин
Разом			4024 грн	268,3 км	4 години 57 хвилин

Усього враховано шість переїздів, з котрих один є довгим (2 години та 50 хвилин) на 173 кілометри. Транспортним засобом обрано комфортабельний автобус євро класу. Як бачимо, різниці між використаними кілометрами немає, адже готель та хостел знаходяться неподалік один від одного, через що тур не потребує змін у кулькуляції.

Таблиця 3.2.2

Місця відвідування під час туру «Україна: боротьба за незалежність»

Місто	Назва	Час відкриття – закриття	Вартість білету для 1 туриста
Київ	«Музей Української Революції 1917-1921»	10:00-18:00	24
	Екскурсія «Київська Трагедія. Бабин Яр»	Під замовлення	100 грн
	Екскурсія «Шляхом визволителів Києва»	Під замовлення	110 грн
	Виставка бойової техніки та озброєння	10:00 до 19:00	8 грн
	Екскурсія «24.02»	10:00 до 19:00	8 грн
Крути	Залізничний вокзал	9:00-18:00	10 грн
	Меморіал	цілодобово	безкоштовно

Закладом розміщення для школярів/студентів обрано хостел Good Dreams Hostel, котрий розташовано за адресою вул. Малопідвальна 4. Цей хостел має

зручні номери, кожен з яких обладнано шістьма двоповерховими ліжками. Усього для потреб групи на 18 осіб буде зарезервовано 3 кімнати з вісімнадцятьма ліжками та два окремих ліжка для водія та гідасупроводжуючого (табл. 3.2.3).

Хостел пропонує своїм відвідувачам якісні ліжка з постіллям, рушники, загальну спальну кімнату на 6 осіб (душ, туалет, туалетний папір, косметичні засоби), вай-фай, телебачення. Є загальні кімнати для відпочинку, кухня, столи для обіду та роботи з ноутбуком, сушильна машина, електрочайник, електроплита.

За окрему плату турист може отримати послуги пральні та замовити їжу у хостел.

Таблиця 3.2.3

Заклад розміщення для туру «Україна: боротьба за незалежність» для студентів та школярів

Адреса	Хостел	Тип номера	Вартість на добу	Кількість місць
м. Київ, вул. Малопідвальна 4	Good Dreams Hostel	Одномісне ліжко у загальному номері	157 грн	20

Харчування не входить у вартість цього туру. На це є декілька основних причин:

1. Тур розраховано на дітей. У кожної дитини є свої побажання та обмеження щодо харчування (не вживання деяких продуктів).

2. Також тур розраховано на студентів, котрі іноді пропускають сніданки або віддають перевагу каві.

Замість сталих місць харчування, туристам буде надано можливість обрати заклад з найближчих та мати на харчування обов'язкову годину зранку та в

обід (табл. 3.2.4). Вечеря пропонується вже після завершення екскурсійної програми на день, у вільний час.

Таблиця 3.2.4

Запропоновані найближчі заклади для харчування туристів

Період харчування	Назва закладу	Середній чек
Пропонується для обіду у перший день	Придорожнє кафе у м. Крути	100 грн.
Пропонується для сніданку у другий день	Кафе Каффа	250 грн
	Мадам Јосу	200 грн
	Сушія	300 грн
	Квіткова Мафія	80 грн
	Донер	130 грн
Пропонується для обіду у другий день	Енерджи кофе	150 грн
	Біг бургер	200 грн
	Гамбургери	150 грн
	Пузата хата	200 грн
	Юніт кафе	100 грн
Пропонується для сніданку у третій день	Кафе Каффа	250 грн
	Мадам Јосу	200 грн
	Сушія	300 грн
	Квіткова Мафія	80 грн
	Донер	130 грн

Формування бюджету туру відбувається з урахуванням групи туристів на 18 осіб та гідів-супроводжувачів.

Витрати на транспортне забезпечення під час туру включають у себе вартість трансферу. Загальний кілометраж складає 268,3 км, вартість одного кілометра у комфортабельному автобусі євро класу складає 15 грн/км. З чого виходить що загальна вартість трансферу з урахуванням палива та відсотку фірми «Київ транс» – 4 016 грн.

Паркування автобусу на ніч буде відбуватись на безкоштовному паркінгу біля хостелу. Парковка автобусу під час очікування туристів проводиться на безкоштовних парковках, які передбачені усіма музеями.

У загальну калькуляцію враховано дворазове харчування водія (2 сніданки та 2 обіди), котрі проходять у зазначених місцях (800 грн). Також враховується проживання водія (2 ночі у хостелі) – 314 грн.

Страховку водія оплачує фірма-перевізник. Загальна вартість оренди автобусу з урахуванням витрат на водія – 5 130 грн.

Під час туру усі туристи матимуть можливість застрахуватись у компанії «Вусо», якщо не матимуть власної страховки. Страховий пакет «L» передбачає медичне страхування та страхування у разі нещасних випадків.

Усі деталі приблизної калькуляції даного туру для студентів та школярів зазначені у таблиці 3.2.5

Таблиця 3.2.5

Формування бюджету туру «Україна: боротьба за незалежність»

Статті витрат	На групу	На 1 особу
Транспортне забезпечення	5130	285 грн
Розміщення туристів	5652	314
Екскурсії	4680	260
Загальна вартість прямих витрат(всі витрати для туриста в процесі подорожі)	15462	859
Страховка	4644	258
Вартість туру для супроводжуючого *Переїзд вже закладено на рахунок 18ти туристів *Екскурсії для супроводжуючого є безкоштовними	Проживання 314 грн Харчування 800 грн Страховка 258 грн Усього:1372 грн	
Заробітна плата найманого працівника (10к/міс)	1363	
ЕСВ для супроводжуючого 22пр	300 грн	
Витрати підприємства	1 220	
Загальна вартість туру	24361	
Непередбачені витрати (непрямі)(3%)	731	
Собівартість туру	25092	
Нормальний прибуток (15%)	3764	
Дохід (собівартість + нормальний прибуток):	28856	
Податки від суми доходу: ПДВ (20%)	1336	
Податок на прибуток (18%)	678	
Загальна вартість/Вартість туру на 1 особу	30870 грн.	1715 грн.

Під час формування бюджету туру «Україна: боротьба за незалежність» для студентів та школярів, було складено програму, маршрут туру, карту туру, приблизну калькуляцію витрат та знайдено вартість даного туру для 18 туристів у складі з супроводжуючим групи, що складає 30 870 грн загалом. Для одного туриста вартість на три дні воєнного туру Україною без харчуванням, переїздом на автобусі та проживанням у хостелі буде складати 1715 грн. Що майже у половину менше, ніж ціна попереднього туру, адже її розраховано зі змінами у проживанні та харчуванні туристів.

Економічна ефективність туру «Україна: боротьба за незалежність» для туристів та школярів розраховується за допомогою наступних даних: кількість туристів, виручка з одного туриста, постійні витрати, змінні витрати, загальні витрати. Завдяки цьому розраховуємо маржинальний дохід і як наслідок прибуток (табл. 3.2.6).

Таблиця 3.2.6

Розрахунок прибутку туру

Кількість туристів	Виручка	Постійні витрати	Змінні витрати	Загальні витрати	Маржинальний дохід	Прибуток
1	1715	350	1115	1465	600	250
2	3430	700	2230	2930	1200	500
5	8575	1750	5575	7325	3000	1250
10	17150	3500	11150	14650	6000	2500
18	30870	6300	20070	26370	10800	4500

У податки на туриста також вноситься податок від суми доходу та податок на прибуток, поділені на кількість туристів, адже ми, як туроператори, є юридичними особами з приватним підприємством, тож наш податок сплачується в залежності від обігу. Тому цей пункт є змінним та прораховується з урахуванням кількості туристів.

Проводячи маржинальний аналіз туру було задіяно виручку та маржинальний дохід туру (таблиця 3.2.7). Для аналізу нам необхідно розрахувати коефіцієнт маржинального прибутку за допомогою простої формули:

$$K_{мп} = МП / Д * 100\%$$

Де КМП – коефіцієнт маржинального прибутку

МП – маржинальний прибуток

Д – дохід(виручка)

Таблиця 3.2.7

Маржинальний аналіз туру «Україна: боротьба за незалежність»

Показники	Тур «Україна: боротьба за незалежність»
Виручка (ціна)	1715
Змінні витрати	1115
Маржинальний дохід	600
Коефіцієнт маржинального прибутку	0,35
Маржинальна рентабельність	35%

Розділення рентабельності за нормативністю поділяється на:

- Менше 6% – дуже низька
- 6-21% – середній рівень
- 21-31% – високий рівень
- Вище 31% – дуже висока

Рентабельність даного туру складає 18%, що є середнім рівнем та повністю задовольняє наші потреби.

Використання туру «Україна: боротьба за незалежність» для студентів та школярів можливий лише за умови бронювання туру цілою групою в 18 та більше осіб.

Тур «Україна: боротьба за незалежність» є цілком унікальним та рентабельним туром, адже ринок ще не заповнено подібними продуктами. Розраховуючи тури для різних прошарків населення, було виявлено, що обидва

варіанти є доцільними та рентабельними. Слід зазначити, що перший тур є більш прибутковим та економічно вигідним, тож потребує більш детального розгляду задля просування. В той час, як другий тур також є цілком доцільним, однак вимагає перевезення більшої кількості туристів, адже не є на стільки прибутковим, як тур для середніх прошарків населення.

ВИСНОВКИ

Воєнний туризм – вид відпочинку, що має на меті глибше зрозуміти історичні події, відчутти подих історії на собі, і на власні очі побачити місця, що мають важливе значення для людства.

У науковій літературі не склалося єдиного точного поняття, що в повній мірі могло б описати та розкрити поняття «воєнного туризму», альтернативними йому є поняття «військового туризму» та «мілітарі-туризму».

Основним завданням на шляху до розвитку воєнного туризму в Україні є: створення сприятливого організаційно-правового та економічного середовища, формування конкурентоспроможного на світовому ринку вітчизняного туристичного продукту, забезпечення соціально-економічного ефекту та екологічної безпеки. Стратегія розвитку воєнного туризму в Україні також передбачає розробку національної політики у сфері туризму.

Географія військового туризму в світі представлена перш за все глобальними конфліктами – Першою та Другою світовими війнами. Найзнаковішими об'єктами є: Національний музей і меморіал I Світової війни, та Меморіал II Світової війни у США, Музей авіації у Сіетлі, Концтабір Аушвіц-Біркенау, «Музей миру» у Хіросімі, Японія. В Україні найзнаковішими об'єктами є: Музей ракетних військ під відкритим небом у м. Первомайськ, Національний музей історії України у Другій світовій війні в Києві, шість ліній військової оборони: це лінії Арпада, Хуньяді, Ласло та Євгенія, а також дві чехословацькі лінії – Бенеша та Масарика на Закарпатті, тощо. Також збереглося багато масових поховань та інших пам'яток воєнного туризму. Багато місць, за умови належної реклами, могли б стати знаковими туристичними об'єктами.

Російсько-українська війна 2014-2023 років внесла свої корективи у розвиток туристичної галузі України, зокрема й у розвиток військового туризму. Адже, внаслідок окупації та бойових дій значна частина нашої території була виключена з переліку туристичних DESTINATION і стала не придатною для

відвідування туристами. Військова руйнівна агресія Росії проти України спричинила значні зміни у свідомості українців, включаючи руйнування інфраструктури та численні людські жертви. Тим не менш, після перемоги України у визвольній війні потенціал для військового туризму матиме тенденцію до зростання.

Військовий туризм в Україні в післявоєнний період може бути пов'язаний з тим, щоб на власні очі дати змогу туристам побачити труднощі, які мали місце в прифронтових та окупованих містах, або з вшануванням пам'яті героїв у конкретних місцях в Україні, таких як Дебальцево, Чорнобаївка, острів Зміїний тощо. Вони могли б стати символами незламності українського народу.

Нами було розроблено авторський 3-денний тур «Україна: боротьба за незалежність». Об'єктами відвідування в даному турі обрано: «Музей Української Революції 1917-1921», Бабин Яр, Національний музей історії України у Другій світовій війні, «Лінія Сталіна» та ДОТи у Києві; меморіальний комплекс та станція у місті Крути. Цей тур є особливим в історичному аспекті, адже усі місця відвідування відображають складний шлях становлення країни. Тур включає перевезення в автобусі, проживання у готелі, дворазове харчування, вхідні квитки разом з професійними екскурсійним обслуговуванням на усіх локаціях та послуги супроводжуючого гідя туристичної групи. Ціна на 1 туриста складає 3977 грн. Маржинальна рентабельність даного туру для підприємства складає 23,5%. При цьому прибуток з такого туру на 18 осіб становить: 8782 грн.

Окрім цього, було розраховано бюджетний варіант даного туру, котрий зможе задовольнити потреби групи під замовлення для школярів та студентів. Програма туру є аналогічною, економія здійснюється за рахунок проживання в хостелі та виключення харчування. Ціна даного туру на 1 туриста складає 1715 грн, а маржинальна рентабельність складає 35%. При цьому прибуток з такого туру на 18 осіб становить: 3764 грн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 2,100,000 people visited Auschwitz in 2017. [Електронний ресурс]. URL: <http://auschwitz.net/en/2100000-people-visitauschwitz-in-2017>. (Дата звернення 23.02.2023)
2. American Heroes Channel. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ahctv.com/>. (Дата звернення 06.03.2023)
3. Hrusovsky M., Noeres K. Military tourism. The Long Tail of Tourism: Holiday Niches and their Impact on Mainstream Tourism. 2011. P. 87-94. [Електронний ресурс]. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-8349-6231-7_10 (Дата звернення 20.02.2023)
4. National Park Service [Електронний ресурс]. URL: <https://www.nps.gov/index.htm>. (Дата звернення 23.02.2023)
5. The National WWI Museum and Memorial [Електронний ресурс]. URL: <https://www.theworldwar.org>. (Дата звернення 23.02.2023)
6. The National WWII Museum [Електронний ресурс]. URL: <http://www.nationalww2museum.org/index.html> (Дата звернення 23.02.2023)
7. The UndeniableStreetView [Електронний ресурс]. URL: <https://theundeniablestreetview.com/> (Дата звернення 23.02.2023)
8. Venter D. Examining military heritage tourism as a niche tourism market in the South African context. African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure, Volume. 2017. № 6 (1) [Електронний ресурс]. URL: <https://scholar.google.com/citations?user=KVOn3HIAAAAJ&hl=en> (Дата звернення 20.02.2023)
9. Wonders & Holidays [Електронний ресурс]. URL: <https://wondersholidays.com/uk/holiday/militari-tury-ua/> (Дата звернення 23.02.2023)

10. Барвінок, Н. В. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни / Н.В. Барвінок // *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. –2022. – Вип. 18(2). – С. 206-217.
11. Винниченко І. Чому не можна ввійти до «Хегевальда»? // *Урядовий кур'єр*. 2013. 17 липня. [Електронний ресурс]. URL: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/chomu-ne-mozhna-vvijti-do-hegevalda/>. (Дата звернення 06.03.2023)
12. Всесвітня історія: dtv-Atlas: Довідник: Пер. з 38-го (т. 1), 39-го (т. 2) нім. вид. / Худож.: Гаральд і Рут Букор, Вернер Вільдермут; Наук. ред. пер.: О.Ф. Іванов. К.: Знання-Прес, 2007. – 664 с. : іл.
13. Гамкало М. , Каднічанський М. Аспекти розвитку воєнного туризму в Україні в контексті російсько-української війни XXI століття. [Електронний ресурс]. URL: <https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/10/Hamkalo-Kadnichanskyy-ASPEKTY-ROZVYTKU-VOYENNOHO-TURYZMU-2022-stattya.pdf> (Дата звернення 06.03.2023)
14. Горб, К.Д, Крутякова, Ю.П. Нові перспективи військового туризму в Україні / К.Д. Горб, Ю.П. Крутякова // *Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід*. – 2020. – С.87.
15. Закон України «Про підприємства в Україні» [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-12#> (Дата звернення 20.05.2023)
16. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс]. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/175340_599430 (Дата звернення 23.02.2023)
17. Каднічанський Д., Каднічанська Н. Мілітарний туризм: проблематика термінології та класифікації. *Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід: матеріали XIV Міжнародної наукової конференції*. (Львів, 9 жовтня 2020 р.). Львів, 2020. С. 132-138.
18. Кляп М. П., Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. К.: Знання, 2011. – 334 с.

19. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями : підручник / Н. В. Корж, Д. І. Басюк. – Вінниця: «ПП«ТД Едельвейс і К», 2017. – 322 с.
20. Корнілова Н.У., Скупенко К.Д. Військово-патріотичні тури – сучасний напрямок внутрішнього туризму /Н.У. Корнілова, К.Д. Скупенко // *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні*. – 2019. – С.42-47.
21. Корчевська Л.К. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди // *Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект: матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції*, м. Чернівці, 5 травня 2022 р. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 337-341.
22. Кушнар'ов В., Поліщук О., Мілітарі-туризм як інноваційний напрямок екстремального та пізнавально-розважального туризму. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. Випуск 1. (2018) [Електронний ресурс]. URL: file:///C:/Users/kateryna.alekseenko/Downloads/MilitaryTourism_as_an_Innovative_Direction_of_Ext.pdf (Дата звернення 20.02.2023)
23. Левченко М. Розвиток військового туризму як складова державної гуманітарної політики. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління* [Електронний ресурс]. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/1280/1775> (Дата звернення 06.03.2023)
24. Любіцева О.О., Бабарицька В.К. Туризмознавство: вступ до фаху: підручник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 335 с.
25. Матвійчук Л.Ю. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: колективна монографія. 5-е вид. / за наук. ред. проф. Матвійчук Л.Ю. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2019. 320 с.
26. Мельник А. Нестандартні види туризму. Особливості функціонування військового туризму. *Краєзнавство, географія, туризм*. 2012. – № 16. – С. 3-5.

27. Менеджмент туристичної індустрії: підручник у 3-х частинах / Руденко В. П., Вацеба В.Я., Підгірна В.Н., Цепенда М.В. та ін. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2019. – 504 с.
28. Мілітарі-туризм: у чому феномен популярності? [Електронний ресурс]. URL: <http://olympica.com.ua/410509-militari-turizm-u-chomu-fenomen-populyarnosti.html>. (Дата звернення 23.02.2023)
29. Панасенко А.Я. Гадяч. Історико-красознавчий нарис / А.Я. Панасенко. – Гадяч, 1992. – 124 с.
30. Поліщук О.В. Теоретичні засади функціонування військового туризму. Розвиток туризму в Україні: проблеми і перспективи. *Збірник наукових статей*. Київ : Знання, 2018. – С.32-38.
31. Роїк О.Р. Недзвецька О.В Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період // *Економіка та управління національним господарством* [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ej.journal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/783/754> (Дата звернення 06.03.2023)
32. Сайт перевізника «KIEV TRANS» [Електронний ресурс]. URL: <https://kievtrans.kiev.ua/uk/orenda-avtobusa-zamovlennia-u-kyievi/> (Дата звернення 20.05.2023)
33. Сардак С. Є., Таран С. В. Потенціал «темного» туризму в країнах Європи. *Економіка і суспільство*. – 2018. – № 18. – С. 27-34
34. Смирнов І., Бурніс В. Військовий туризм та його ресурсна база (на прикладі США) // Матеріали XXXV Всеукр.наук.-практ. інтернет-конф. «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми і перспективи розвитку»: Зб.наук.праць. Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. 35. – С. 137-142.
35. Чикайло Ю.І., Стадницька В.А., Волошин І.М. Військово-історичні музеї України як об'єкти військового туризму (на прикладі міста Львова)// *Географія та туризм*. – 2015. – Вип.32. – С.74-85.

36. Шамара І. М., Савченко М. Г. Вплив політичної нестабільності на розвиток туризму в країнах Близького Сходу. *Вісник ХНТ імені В. Н. Каразіна*. Харків. – 2019. – Вип. 10. – С. 219-226.
37. Шандор Ф. Ф., Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: підручник. Київ: Знання, 2013. – 334 с.
38. Шрамко К.В. Феномен мілітарі туризму [Електронний ресурс]. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/11015/1/74%D1%82%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%20%D0%A2.1-462-463.pdf> (Дата звернення 06.03.2023)

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. А.1. Сертифікат про участь в туристичному форумі

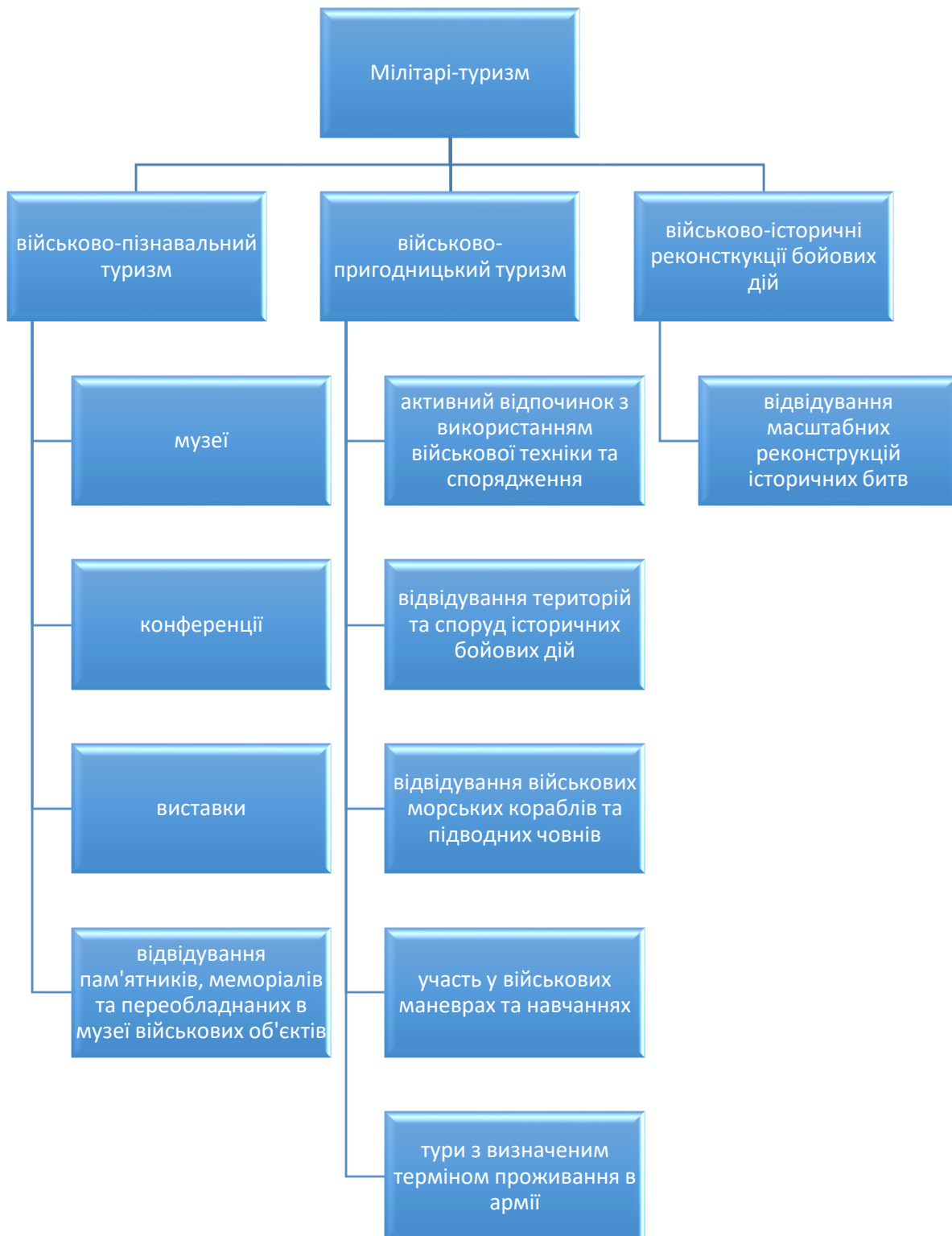

Рис. Б.1. Класифікація мілітарі-туризму як різновиду спеціального туризму [22]

Рис. В.1. Збройні конфлікти в світі після Другої Світової війни

Рис. Г.1. Національний музей і меморіал I Світової війни, м. Канзас-Сіті, США

Рис. Г.2. Меморіал II Світової війни, м. Вашингтон, США

Рис. Г.3. Музей авіації розташований у Сіетлі, США

Рис. Г.4. Концтабір Аушвіц – Біркенау, Польща

Рис. Г.5. Лінія Мажино

Рис. Г.6. Меморіал миру в Хіросімі

Рис. Д.1. Музей ракетних військ під відкритим небом у м. Первомайськ

Рис. Д.2. ДОТ №127. Ходосівка

Рис. Д.3. ДОТ №402 у селі Білогородка. В його підземних галереях знімали фільм “Штольня”

Рис. Д.4. Сталінське метро у Києві

Рис. Д.5. Аудіовізуальної інсталяція, присвячена вшануванню пам'яті жертв
Бабиного Яру

Рис. Д.6. Національний музей історії України у Другій світовій війні

Таблиця Е.1. SWOT-аналіз воєнного туризму в Україні

(S) Сильні сторони України як території, сприятливої для розвитку воєнного туризму	(W) Слабкі сторони України, що можуть заважати розвитку воєнного туризму
<ul style="list-style-type: none"> • Наявність ресурсів для створення воєнних турів • Увага всього світу до подій в Україні • Велика концентрація та кількість атракцій для розробки продукту • Можливість організації воєнних турів різного виду • Продовження створення можливих об'єктів воєнного туризму по всій території країни • Зацікавленість внутрішніх підприємств у створенні воєнних турів 	<ul style="list-style-type: none"> • Відсутність розробленої маркетингової та рекламної стратегії • Відсутність місцевих потужних туристичних підприємств, які б займалися розвитком воєнного туризму • Недостатньо розвинута туристична інфраструктура • Відсутність кваліфікованих екскурсоводів • Відсутність підтримки з боку суспільства
(O) Загрози, які перешкоджатимуть розвитку воєнного туризму в Україні	(T) Можливості та вигоди від розвитку воєнного туризму в Україні
<ul style="list-style-type: none"> • Нестабільна політична ситуація • Загроза ракетних та артилерійських обстрілів • Неготовність мешканців окремих потенційних територіальних атракцій до проведення турів • Відсутність стратегічної програми розвитку воєнного туризму • Недостатній рівень сервісу в закладах розміщення, 	<ul style="list-style-type: none"> • Створення іміджу сильної та незалежної країни • Привернення уваги до терористичних дій росії на території України • Розширення мережі закладів туристичної інфраструктури • Збільшення обсягів залучення іноземних інвестицій • Збереження, розвиток та популяризація воєнних пам'яток та атракцій

<p>харчування та розваг, низька різноманітність пропозицій</p> <ul style="list-style-type: none"> • Низький рівень обслуговування, зумовлений загальною кваліфікацією працівників галузі • Відсутність скоординованої системи дій з просування воєнного туризму • Неповнота, неоднозначність та суперечність чинної нормативно-правової бази	<ul style="list-style-type: none"> • Залучення додаткових коштів до бюджету регіону • Створення додаткових робочих місць • Залучення до регіону якомога більшої кількості туристів
---	---

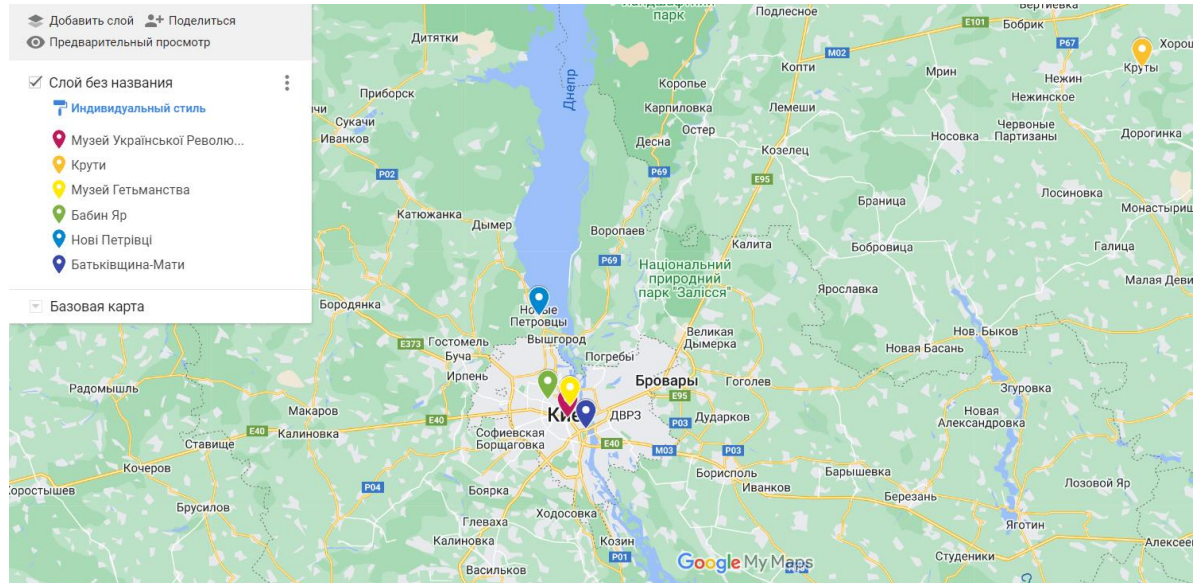

Рис. Ж.1. Карта об'єктів туру «Україна: боротьба за незалежність»

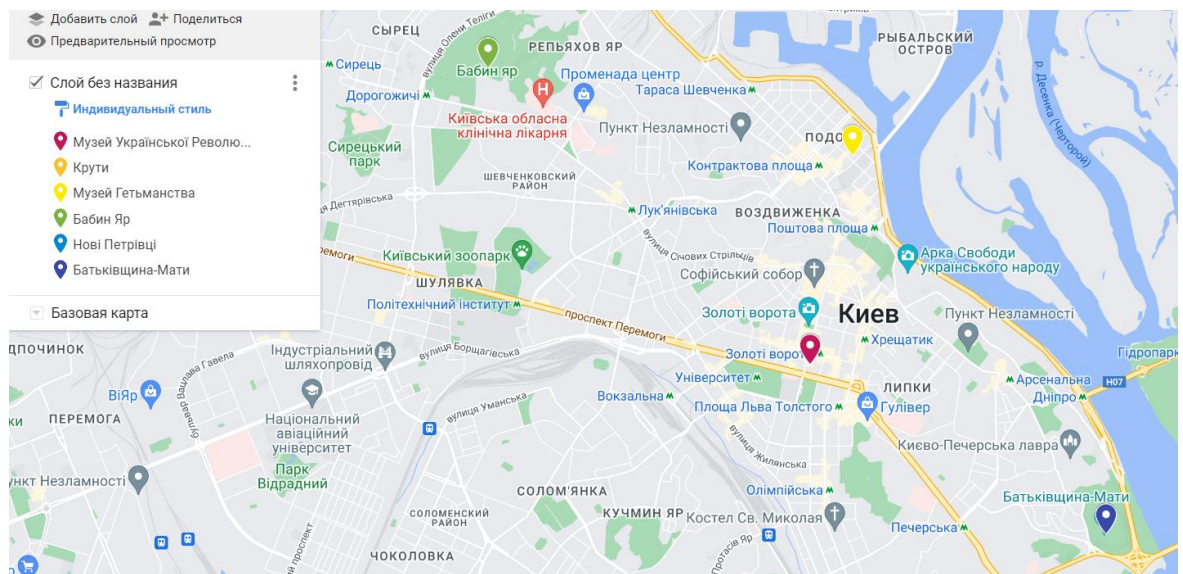

Рис.Ж.2. Карта об'єктів туру «Україна: боротьба за незалежність», розташованих у Києві

Рис. 3.1. Музей Української революції 1917-1921 років

Рис. 3.2. Меморіальний комплекс «Пам'яті героїв Крут»

Рис. 3.3. Вокзал у м.Крути

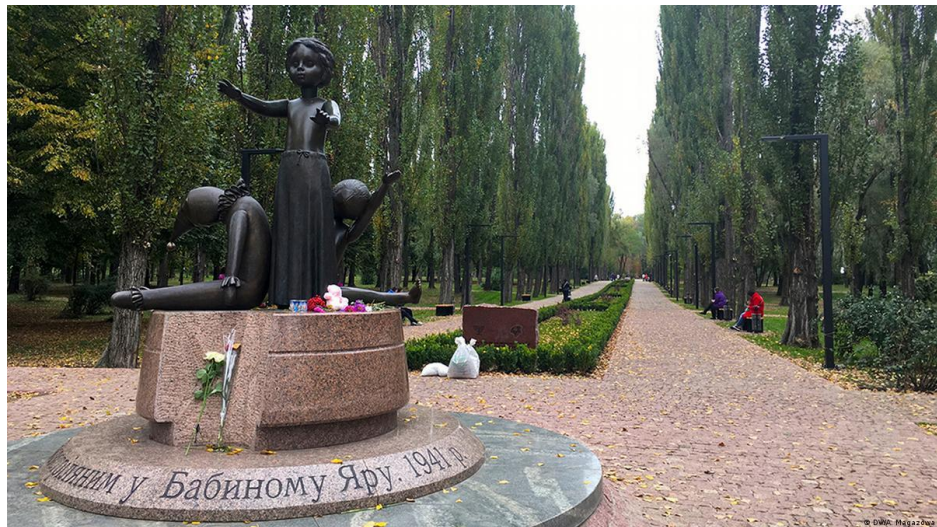

Рис. 3.4. Бабин Яр

Рис. 3.5. Лютізький плацдарм

Рис. 3.6. ДОТи з «Лінії Сталіна»

Рис. 3.7. Фото з виставки бойової техніки

Рис. 3.8. Фото з виставки «24.02»

Рис. К. 1. Автобус, підбраний для туру «Україна: боротьба за незалежності»

Рис. К. 2. Номер у готелі «irisHotels» з одномісними ліжками

Рис. К. 3. Номер у готелі «irisHotels» з двомісним ліжком

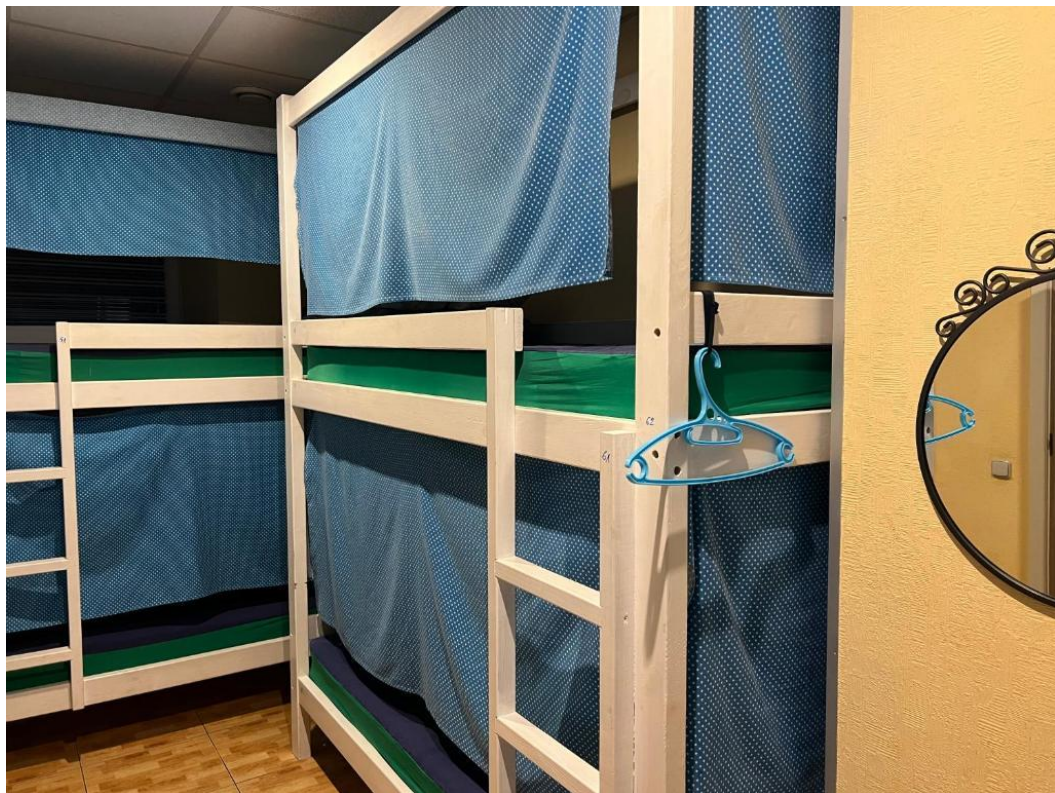

Рис К. 4. Місяця у «Good Dreams Hostel»

Рис К. 5. Зона відпочинку у «Good Dreams Hostel»

Рис К. 6. Кухня у «Good Dreams Hostel»